

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA JA EESTI MUUSIKA- JA
TEATRIAKADEEMIA
Pärimusmuusika ühismagistriõppekava

Kaisa Nõges

**KANDLEMÄNGIJA HEINO SÕNA: MUUSIKALINE TEGEVUS,
REPERTUAAR JA STIIL**
Magistritöö

Juhendaja: vanemteadur Žanna Pärtlas, Ph.D

Tallinn 2022

Abstrakt

Kandlemängija Heino Sõna: muusikaline tegevus, repertuaar ja stiil

The *Kannel* Player Heino Sõna: Musical Activities, Repertoire and Playing Style

Antud uurimistöö eesmärgiks on Heino Sõna kui ühe kandlemängija portreerimine ajastu kontekstis. Heino Sõna on huvitav isik portreerimiseks, sest ta oli suurte kogemuste ja pika muusikuteega traditsiooniline kandlemängija. Omal ajal oli ta hinnatud peopillimees, kes kohandas traditsioonilist kandlemängu vastavalt kaasaja vajadustele. Seega on Heino Sõna hea näide pillimehest, kelle loomingus peegeldus ka tema ajastu.

Töös on kasutatud biograafilist meetodit ja lähtunud poolstruktureeritud ja ka avatud intervjuudest Heino Sõna ja tema tuttavatega, töö autori muljetest, kogemustest, samuti kirjalikest materjalidest kandlemehe kohta. Uurimistöö autor käis ka Sõna juures traditsioonilist mängutehnikat õppimas ning mitmel korral esineti koos kanneldel mõnel kontserdil või tantsuklubis. Seega ka osalusvaatlus oli kasutusel uurimismeetodina autori isikliku kogemuse peegeldamiseks.

Heino Sõna mängustiili kirjeldamiseks on kasutatud helisalvestite noodistamist, muusikaliste tekstide analüüsi ning toetunud ka autori kandlemängija kogemustele. Autor uuris ja analüüsis video- ja helisalvestisi, kus Heino Sõna mängis kas üksi või teiste muusikutega koos. Seejuures keskenduti peamiselt kandlemehe soolomängule.

Kirjatöö esimeses peatükis on Heino Sõna iseloomustatud kui inimest ja muusikut läbi tema eluloo. Teises peatükis on kirjeldatud pillimehe repertuaari, tema kannelde ehitust ja häälestust, mängustiili ja -võtteid.

Märksõnad: kannel, rahvamuusika, eesti pärimusmuusika, rahvapillimees, kandleõpe

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Heino Sõna inimese ja muusikuna	8
1.1. Heino Sõna elulugu	8
1.2. Heino Sõna muusikuks kujunemine	9
1.3. Pillid, koosseisud, esinemissituatsioonid.....	9
1.4. Heino Sõna esinejana.....	13
1.5. Heino Sõna kandleõpetajana	15
2. Heino Sõna repertuaar, kanded ja mängustiil	19
2.1. Uurimismaterjal	19
2.2. Repertuaar.....	20
2.3. Heino Sõna kannelde ehitus ja häälestus	26
2.4. Mängustiil ja -võtted.....	31
2.4.1 Pilli asend mängimisel ja sõrmestus.....	31
2.4.2 Meloodia tõlgendus	33
2.4.3 Kaunistusvõtted (melismid)	38
2.4.4 Faktuurivõtted	41
2.4.5 Lugude kompositsioon ja tempo	45
Kokkuvõte	47
Allikad.....	49
Kasutatud kirjandus.....	50
Lisa 1. Repertuaar olemasolevate salvestiste põhjal	52
Lisa 2. Fotod.....	62
Lisa 3. Noodistused.....	65
Lisa 4. Heli- ja videosalvestised.....	78
Summary	79

Sissejuhatus

Uurimuse teema valimisel lähtusin oma pärimusmuusika erialast, mis hõlmas erinevaid kandletüüpe ja mängutehnikaid. Õpingute ajal Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemias (TÜ VKA) kohtusin kandlemängija Heino Sõnaga (1937–2019) ja 2013. aastal hakkasin tema pillitundides käima. See juhtus tänu Eesti Pärimusmuusika Keskuse ja Haridusministeeriumi poolt käivitatud pärimusmuusika koduõppe projektile. Pärimusmuusika üliõpilasena soovisin kasutada võimalust õppida kandlemängu inimeselt, kes on ise pärimuslikul teel oma isa eeskujul kannelt mängima hakanud. Heino Sõna oli väga avatud ja suhtlemisaldis inimene, kes rõõmuga jagas oma teadmisi ning kogemusi muusikast. Aja jooksul muutusid meie kohtumised mõnusateks koosmängimisteks ja vahel tuli ette ka avalikke esinemisi. Raske öelda, millal n-ö ametlikud pillitunnid lõppesid ning saime kokku niisama vabast ajast ja tahtest.

Pärast esimesi kandletunde 2013. aastal tekkis mõte Heino Sõna mängutehnikat rohkem uurida, kuna varem pole seda keegi teinud. Uurimise tulemusena kirjeldasin Heino Sõna mängutehnikat oma seminaritöös „Uuema diatoonilise kandle mänguvõtete võrdlus Heino Sõna ja Heino Tartese näitel” (Nõges 2015). Kui mul tuli valida magistritöö teema, siis otsustasin kirjutada põhjalikumalt Heino Sõnast kui muusikust. Heino Sõna oli huvitav isik portreeterimiseks, sest ta oli suurte kogemuste ja pika muusikuteega traditsiooniline kandlemängija. Omal ajal oli ta hinnatud peopillimees, kes kohandas traditsioonilist kandlemängu vastavalt kaasaja vajadustele. Seega oli Heino Sõna hea näide pillimehest, kelle loomingus peegeldus ka tema ajastu.

Käesoleva kvalitatiivse uurimistöö eesmärgiks on Heino Sõna kui ühe kandlemängija portreeterimine ajastu kontekstis. Eesmärgi saavutamiseks püstitan järgmised uurimisküsimused:

1. Milline oli Heino Sõna muusiku ja oma ajastu inimesena?
2. Kuidas Heino Sõna mängis ja interpreteeris repertuaari ning milline oli tema mängustiil?

Esimese küsimuse lahendamisel lähtun poolstruktureeritud ja ka avatud intervjuudest Heino Sõna ja tema tuttavatega, enda muljetest ning kirjalikest materjalidest kandlemehe kohta. Eeskujul olen võtnud biograafilisest meetodist, mida Eve Annuk on iseloomustanud järgnevalt: ”Mikrotasandile keskenduva uurimistöö üks võimalus on biograafiline käsitlusviis, mis keskendub üksikisiku uurimisele ajastu kontekstis ja püüab (re)konstrueerida olnut ühe inimese kaudu” (Annuk 2006: 10). Seejuures ma ei võta eesmärgiks luua narratiivi, mis üheselt ja lõplikult kujutab uuritava elu ja maailma. Arvesse tuleb võtta uurija rolli, kes ”loob narratiivi teise inimese elust, tõlgendades seda inimest vastavalt oma ettekujutusele ja arusaamadele”

(Annuk 2006: 11). Kasutan erinevaid allikaid, et välja tuua, milline muusik oli Heino Sõna. Intervjuusid tegin viie inimesega, kes Heino Sõna tundsid eelkõige kui muusikut (vt Allikad). Neist viiest kaks inimest on vanema põlvkonna, kaks noorema põlvkonna ja üks vahepealse põlvkonna esindajad, kes on ka ise muusikud. Soovisin teada saada, millisena näevad need muusikud kandlemeest Heino Sõna.

Oma uurimistöö jaoks pean oluliseks, et olen Heino Sõna muusikalist tegevust saanud jälgida ja selles ka kandlemängijana osaleda aastatel 2013–2019. Minu osalusvaatlus ei olnud algselt mõeldud uurimismeetodina, aga tagantjäreli saan seda oma isikliku kogemuse peegeldamiseks sellena kasutada. Hirsijärvi jt on välja toonud mõtte, et ”Vaatlust peetakse kõigi teaduste ühiseks ja vältimatuks põhimeetodiks, mille abil on võimalus saada vahetut, otsest teavet indiviidide või rühmade käitumise ja tegevuse kohta” (Hirsijärvi jt 2010: 199–200). Muusika ja pillimängu sõnades kirjeldamine pole üldjuhul lihtne igapäevane tegevus. Seega ise kandlemängus osaledes kogesin pillimängu n-ö seestpoolt ning panin tähele detaile, mida Heino Sõna poleks ehk ise pidanud vajalikuks esile tuua. Seetõttu peangi oluliseks talletada, kirjeldada ja jagada teistega oma kogemusi. Sellest tööst võivad kasulikku informatsiooni leida nii muusikauurijad kui ka pillimängijad.

Käesolev töö ei sea eesmärgiks Heino Sõna mängustiili ammendavat kirjeldust. Need on pigem tähelepanekud, kus toon esile stiiljooned, mis tunduvad mulle eriti olulistena või iseloomulikena ja mille kohta on olemas ka muusiku enda kommentaarid. Stiilianalüüsi käigus üritan iseloomustada Heino Sõna muusikalisi tõekspidamisi ja esteetikat. Tema mängustiili kirjeldamiseks kasutan helisalvestite noodistamist, muusikaliste tekstide analüüsi ning toetun ka oma kandlemängija kogemustele. Uurisin ja analüüsisin video- ja helisalvestisi, kus Heino Sõna mängis kas üksi või teiste muusikutega koos. Seejuures keskendusin peamiselt kandlemehe soolomängule. Oma uurimistöö jaoks olen kuulanud ja vaadanud üle 200 heli- ja videosalvestise nii enda kui ka teiste kandlemängijate kogudest, Eesti Rahvaluule Arhiivist, Eesti Rahvusringhäälingu arhiivist, publitseeritud allikatest ja internetist (vt Lisa 1). Neid salvestisi on aastatest 1959–2019.

Heino Sõna elust ja muusikuteest on 1987. aastal kirjutanud Otepää keskkooli õpilane Aive Salusaar, kelle käsikiri „Nimekaid Otepää Keskkooli kasvandikke – rahvapillimees Heino Sõna” oli abiks käesoleva töö esimese peatüki koostamisel. Kandlemeest on põgusalt mainitud mitmetes ajaleheartiklites seoses võistumängimiste või muude esinemistega kandlel,

meenutatud on tema elektrikandle sünnilugu¹ ja kandleõpetajana osalemist koduõppe projektis². Varasemalt pole Heino Sõna mängustiili ja -tehnikat uuritud. Kandlemehe mängutehnikast kirjutasin teatud määral eespool viidatud seminaritöös (Nõges 2015), mille materjale kasutan osaliselt ka käesolevas magistritöös. Neid materjale on kasutatud ka Guldžahon Jussufi koostatud raamatus „100 eesti rahvakandlemängijat ja -meistrit XX-XXI sajand“ (Jussufi 2018) Heino Sõna käsitlevas peatükis.

Ülevaatlilikult on kannelde mängutehnikaid kirjeldatud Igor Tõnuristi raamatus ”Eesti rahvapille” (Tõnurist 2008: 80) ja Herbert Tampere raamatus ”Eesti rahvapillid ja rahvatantsud” (Tampere 1975: 35). Kuna uuemal diatoonilisel kandlel³ on mitmesuguseid kujusid ja ka häälestusi, siis võib arvata, et igal kandlemängijal olid veidi omamoodi mänguvõtted. Suuremal või väiksemal määral on neid kirjeldatud järgmistes töödes: (Böning 2002), (Karras 2010; 2011), (Kuus 1974), (Luhats 2007), (Nagel 1996), (Nirk 2010), (Tali 2010), (Tampere 1975), (Tõnurist 1996; 2007; 2008), (Valk 2005).

Guldžahon Jussufil ilmus 2016. aastal põhjalik uurimus kandlemängija Johannes Rosenstrauchist ehk Kandle-Jussist. Uurimus sisaldab nii pillimehe elulugu, tema mängustiili ja repertuaari kirjeldust kui ka kaalukat noodikogu. Rahvapillimeeste mängustiili on veel analüüsinud oma magistritöödes Krista Sildoja (Sildoja 2004) ning Juhan Uppin (Uppin 2015; 2022). Esimene neist töödest on viiulimängu ja teine löötsamängu kohta.

Käesolev uurimus koosneb kahest peatükist. Esimene peatükk iseloomustab Heino Sõna kui inimest ja muusikut. Esitatud on lühike elulugu ja kirjeldatud muusikuks kujunemist. Antakse ülevaade esinemissituatsioonidest ning koosseisudest, kus Heino Sõna mängis, ning millist repertuaari esitas. Seejärel tutvustatakse Heino Sõna esinejana ja kandleõpetajana.

Teises peatükis on kirjeldatud pillimehe repertuaari, kannelde ehitust ja häälestust, mängustiili, võtteid ja interpretatsiooni. Vaatluse all on olulised mänguvõtted, mille juurde käivad ka kandlemehe kommentaarid. Muusikaanalüütiline peatükk keskendub soolomängule.

Töö juurde kuuluvad lisad, milles on repertuaari tabel, fotod, noodistused, video- ja helisalvestised.

1 Arro, Linda-Maria. ”Nelikümmend aastat elektrikandlel” ajalehes Karksi Sõna nr. 11, 1.12.2014.

2 Sikk, Rein. ”Tasuta pilliõpetus tuleb suisa koju” ajalehes Maaleht 5.04.2014.

3 Uuem kannel on laudadest kokku pandud trapetsikujulise kerega ja suurema keelte arvuga pill (harilikult 20-30 keelt). Metallist keeled asetsevad paralleelselt ja on diatooniliselt häälestatud. (Tõnurist 1996, 2008; Tampere 1975).

Tänutundega meenutab töö autor Heino Sõnaga koos musitseerimist ning vestlusi. Autor tänab kõiki, kes on teda õpingute ajal õpetanud, toetanud, innustanud, jutustanud Heino Sõnast ja muusikast. Suur tänu muusikutele, eriti kandlemängijatele Eva Väljaotsale, Leanne Barbole ja Tuule Kannile, kellega koos käidi korduvalt kandlemehe juures pilli mängimas, arutleti ühiselt ja põhjalikult kandlemängu üle ning esineti koos Heino Sõnaga. Südamlikud tänusõnad kuuluvad uurimistöö juhendaja Žanna Pärtlasele.

1. Heino Sõna inimese ja muusikuna

Selles peatükis tutvustatakse Heino Sõna elulugu ja muusikuks kujunemise teed. Antakse ülevaade, milliseid pille, millistes koosseisudes ja esinemisolukordades ta mängis. Nii isiklike kogemuste kui intervjuude põhjal luuakse nägemus kandlemehest esinejana ning kandleõpetajana.

1.1. Heino Sõna elulugu

Järgnev elulugu on koostatud Otepää keskkooli õpilase Aive Salusaare käsikirja ning Heino Sõnaga tehtud vestluste ja intervjuude põhjal. Kuna Salusaare uurimuses on kandlemehe elulugu juba põhjalikult kirja pandud aastani 1987, siis siinkohal teen kokkuvõtte. Hilisema eluperioodi kirjeldamiseks kasutan intervjuusid Heino Sõnaga.

Heino⁴ Sõna sündis 5. veebruaril 1937. aastal Lombi⁵ talus Urvaste vallas. Ta oli kolmas laps peres – tal oli kaks vanemat ja kolm nooremat õde. Vanemad olid talupidajad. 1940. aastal koliti kogu perega Tartumaale Pühajärve valda Palava tallu ning paar aastat hiljem Eedi tallu sealsamas lähedal. 1946. aastal läks Heino Sõna Vidrike kooli ning hiljem jätkas õpinguid Otepää keskkoolis, mille lõpetas 1958. aastal. (Salusaar 1987: 3, 12)

Peale keskkooli töötas ta üle kümne aasta Otepää Autoremonditehases kaubatundjana. Töö kõrvalt astus ta Tallinna Ehitus- ja Mehaanikatehnikumi kaugõppesse tehnik-mehaaniku erialale, mille lõpetas 1966. aastal. Seoses kolimisega Otepäält Viljandi rajooni 1972. aastal, asus Heino Sõna tööle „Eesti Põllumajandustehnika” (EPT) Viljandi rajoonikoondisse ning hiljem samal aastal Nuija osakonda. Esialgu töötas ta mehaanikuna, siis töödejuhatajana maaparanduses. (Salusaar 1987: 12).

1974. aastal kolis Sõna elama Karksi-Nuia.⁶ Kui Nõukogude Liidu lõpuaastail reorganiseeriti ja likvideeriti EPT osakondasid, siis läks ta erafirmasse tööle. Sellest ajast alates teenis ta Tallinna kandis palka erinevates ehitusfirmades (nt Polar City Ehituse AS). Igas sellises ettevõttes oli ta ligikaudu 4-5 aastat, kuni firma läks pankrotti. Heino Sõna viimane töökoht oli Vasalemmas ehitusettevõttes nimega Akso-Haus OÜ, kus ta oli varustaja ja valvur. Nädalavahetuseti armastas ta ikka käia kodus Karksi-Nuias, kus tal oli oma maja ning aed.

4 Passis oli eesnimi kirjutatud "Eino", aga igapäevaselt oli kasutusel nimekuju "Heino".

5 Heino Sõna on maininud ka, et ta sündis Iismaeli talus. Samas tunnistas, et tol ajal olid segased ajad ning perega koliti mitmel korral, seetõttu ta ei pruugi kohanimedid õigesti mäletada.

6 Nuija alev nimetati 1987. aastal ümber Karksi-Nuiaks. Seetõttu esineb vestlustes Heino Sõnaga sama koha tähistamiseks nii Nuija kui ka Karksi-Nuia.

Heino Sõna suri 10.12.2019 ja on maetud Pärnamäe kalmistule, Tallinnas (vt Foto 1 lisas 2). Heino Sõnal oli neli last kahest abielust.

1.2. Heino Sõna muusikuks kujunemine

Heino Sõna muusikuks kujunemist kirjeldan pillimehe enda mälestuste (intervjuud 10.02.2013, 10.12.2013, 5.12.2016, 30.03.2017) ning Aive Salusaare käsikirja põhjal.

Kandlemängu huvi sai noor Heino Sõna oma isa Karl Sõna käest, kes mängis kannelt ja Teppo lõõtsa. Isal oli bassikeeltega viisikannel⁷, millel poeg Heino hakkas 7-aastaselt ise kandlemängu proovima. Esialgu oli õppimine raske ning kahe käe õige koostöö saavutamine võttis aega. Kui see õnnestus, siis läks edaspidi lugude õppimine kergemini. Heino Sõnal on meeles, et üks esimesi lugusid oli tal "Sonny Boy" ("Jonny Boy") (Sõna 10.02.2013). Peres kujunes välja komme, et peale saunaõhtut võtsid isa Karl ja poeg Heino kandle ning mängisid emale ja õdedele. Sõna mäletas, et ema armastas laulda ning laulude hulgas oli olnud ka minoorseid lugusid (Sõna 5.12.2016).

Keskooli ajal võttis Heino Sõna osa mitmesuguste ringide ja ansambelite ning Otepää kultuurimaja orkestri tegevusest. Sel ajal hakkas ta akordioni mängima koolile kuulunud pillil. Noormees ise proovis ja katsetas, kuidas pillist hääle kätte saab, st keegi teda otseselt ei õpetanud. Praktikad sai ta õhtuti internaadis tüdrukutele tantsuks mängimisega. (Sõna 10.02.2013 ja 19.04.2017) Heino Sõna tuntusele kandlemängijana aitas kaasa rahvapillimeeste võistumängimistel osalemine. Pillimees meenutas (Sõna 10.02.2013), et ta mängis 17-aastaselt kannelt Estonia laval võistumängimisel.

1.3. Pillid, koosseisud, esinemissituatsioonid

Oma muusikutee jooksul mängis Heino Sõna erinevaid pille erinevates esinemiskoosseisudes. Kõige hingelähedasem pill oli talle siiski kannel, mida aastate jooksul kõige enam mängis. Toon välja esinemissituatsioonid ning sündmused, kuhu pillimeest kutsuti. Aive Salusaare käsikirja ning Heino Sõna vestlustele lisaks kasutan siin intervjuusid mängupartneri Väino Eroga ning rahvamuusiku Heino Tartesega.

Esmalt alustas Heino Sõna kandlemängu oma isa pilli peal ja kasutas seda aastaid. Kui Sõnast oli juba tuntud kandlemees saanud, siis kingiti talle 25. sünnipäevaks⁸ Maksim Alli tehtud kannel, millega pillimees esines nii Eestis kui ka väljaspool Eestit. Alates 1970ndate

7 Kandlemeister ei ole teada.

8 Heino Sõna jutust on läbi käinud erinevad arvud 25 ja 30. Korduvalt on ta maininud 30. sünnipäeva. Kuid selle viimase kohta on ta ise hiljem järgi mõeldes öelnud, et see vist pole õige.

algusest kuni surmani kasutas Heino Sõna Tallinna Klaverivabriku 3-duuriga rahvakannelt, mille kohandas oma vajaduste järgi. See pill kuulus algsest Nuija EPT klubile. (Sõna 10.02.2013)

Peale kandle on Heino Sõna mänginud teisigi pille – karmoškat, akordioni, kontrabassi (Salusaar 1987) ja Teppo-tüüpi lõõtsa. Neid pille tal endal polnud. Heino Sõna meenutas intervjuus 14.01.2017, et karmoška jõudis tema kätte siis, kui ta kooliõpilasena pidi jalaluumurru tõttu pikalt kodus istuma. Külal elav vene poiss laenas talle pilli, et Heino talle lugusid õpetaks karmoškal mängima. Heino Sõna mäletas, et õpetas lugu ”Armas Bukarest”, mille poiss vaatamise järgi temalt siis õppis (Sõna 14.01.2017). Kontrabassi mängis ta keskkooli ajal Otepää kultuurimaja orkestris, ansambelis koos Ilmar Topsi ja Jüri Mägiga ning hiljem restorani ”Pühajärve” orkestris (Salusaar 1987: 7-8). Akordioni õppis ise mängima koolile kuulunud pillil. Lõõtsamängu põhivõtted sai ta noorpõlves selgeks, aga kuna tema isa lõõtsaga juhtus õnnetus, siis polnud edasiseks harjutamiseks pilli. ”Ma oleks päris kõva lõõtsamees olnud, ma arvan. Ma hirmsasti tahtsin seda – lõõtsa – õppida,” rääkis oma unistusest Heino Sõna (Sõna 19.04.2017). Viimastel eluaastatel arendas ta oma mänguuskusi kandleõpilase käest laenatud Teppo-tüüpi lõõtsal (vt Foto 2 lisas 2).

Töö kõrvalt käis Heino Sõna sageli kandlega esinemas. Kümnekond aastat osales ta Otepääl autoremonditehase kandleansambelis. Seal mängisid veel Aleksander Niitoja, Eino Mõtus, Aleksander Kapp, August Rohtla.⁹ Aastatel 1964–1970 osales ta ka ”Pühajärve” orkestri tegevuses. Mõnikord õhtuti, kui orkester oli restoranis esinemise lõpetanud, siis Heino Sõna mängis veel üksinda akordioni ”kui juba seltskond läind, osad tahtsid jääda” (Sõna 19.04.2017 ja Salusaar 1987: 7-8). Kandlega osales Sõna mitmel võistumängimisel, kus ühel aastal saavutas ta nii hea koha, et selle peale kutsuti teda mitmele poole esinema ning tema tuntus muusikuna järjest laienes.

Akordioni mängimist tuli ette veel aastaid hiljemgi. Näiteks kutsuti teda Nuija restorani avamisele¹⁰ mängima, kui varem tellitud muusikud mingil põhjusel ei saanud tulla. Kuid rahvas juba kogunes, ootas esinemist ning korraldaja otsis olukorrale lahendust. Sõna oli alles hiljuti kolinud sinnakanti elama ja polnud seal eriti tuntud. Ometi tuli kellelegi meelde, et Heino Sõna mängib pilli. Kiiruga laenati akordionit ja kutsuti ta esinema. (Sõna 19.04.2017)

Basskitarrist Enn Purjega hakkas Heino Sõna koos mängima 1972. aastal (Salusaar 1987: 13). Koos esineti majandite aastapäevapidustustel, vabaõhuetendustel, jaaniõhtutel jne.

9 Kandlemängijate nimed vaatasime Heino Sõnaga ühe tema foto tagaküljelt järgi.

10 Arvatavasti 1972. või 1973. aastal.

Kui 1974. aastal sai kandlele elektrikitarril helipead ja heli võimendamise süsteem pandud, sündis trio "Lennak" (sõnast „kannel” tagurpidi), kus mängiti basskitarril, kitarril, helivõimendusega kannelt ja löökpille. Trio koosnes Heino Sõnast, Enn Purjest ja Valeri Gusevist. See ansambel eksisteeris paar aastat. (Karksi Sõna 1.12.2014; Sõna 19.04.2017) Aastakümnete jooksul on Heino Sõna enamasti esinenud duos koos basskitarrimängijaga: 1970–1980ndatel koos Enn Purjega¹¹ ning 1980ndate teisest poolest alates koos Väino Eroga¹² (duos „Heino&Väino”). Põlvemaal elav rahvamuusik Heino Tartes on duot Heino Sõna ja Enn Purje esinemas näinud kaheksakümnendatel aastatel ning meenutas intervjuus 5.03.2017: „Tuuri peal käis bassimängijaga, Intsikurmus... Meil majandi pidudel käis mängimas tolle Ennuga. Tollest ajast neid lavamomente mäletan.”

Heino Sõna oli Nõukogude Liidu ajal Eestis piisavalt tuntud ja hinnatud rahvamuusik, et teda valiti Eestit esindavasse kontsertgruppi. Selle grupiga anti Nõukogude Liidu liiduvabariikides sõpruskontserte, millega tutvustati Eesti kultuuri. Kandlemehe rolliks oli mängida eesti rahvalikku muusikat. Sarnaste kontsertgruppidega, mis moodustati tuntud muusika- ja tantsuainimestest, käidi ka välismaal. Heino Sõna on esinenud veel sellistes riikides nagu Ungari, Poola, Portugal ja Angoola.

Enn Purje tervisliku seisundi tõttu pidi Heino Sõna endale uue mängupartneri otsima. Kitarrimängija ja laulja Väino Ero meenutas Heino Sõnaga kohtumist ühel Nuija EPT peol 1980ndate teisel poolel: „Üks pidu, laulsin seal. Ja vaatan – Heino Sõnaga otseselt tuttavad polnud, aga teadsin teda – Sõna Heino seisab taga ukse peal, kuulab, vaatab. Esinemine läbi sai, tuli juurde ja tegi mulle pakkumise temaga koos esinema hakata. Nii ta alguse sai” (Ero 7.03.2017). Väino Erol tuli aga basskitarrimäng ära õppida, sest kitarr ja kannel kõlasid suhteliselt sarnaselt ning muusikalises mõttes ei andnud kitarrimäng kandlele kuigi palju juurde. Nõukogude Liidu ajal kutsuti duot Heino&Väino esinema päris palju. Mõlemad pillimehed meenutasid, et mõnikord tuli lausa neli öhtut nädalas mängimas käia ning vahel oli ka mitu esinemist päevas. Nii suure nõudmise ja tiheda graafiku puhul tuli ette, et kutsuti kaasa varubassimängija, kui Enn Purje või Väino Ero ei saanud minna. Üksikutel kordadel liitus duoga ka viiulimängija Arvo Annuk. Astuti üles asutuste pidudel, kolhoosipidudel (näiteks lõikuspeod), pulmades, erinevatel tähtpäevadel, naistepäevadel ja juubelitel¹³. Paaril matusel käis vaid Heino Sõna üksinda kannelt mängimas. (Sõna 5.02.2015, Ero 7.03.2017)

11 Eesti Rahvusringhäälingu arhiivis on helisalvestisi Heino Sõna ja Enn Purje musitseerimisest 1977. ja 1985. aastast.

12 Heino Sõna ja Väino Ero musitseerimist on salvestatud laserplaadile „Kaks lauljat” (2003).

13 Nõukogude Liidu ajal käidi näiteks Tartu Ülikooli õppejõudude juubelitel mängimas.

Pillimängu ning laulu esitasid Heino&Väino nii tantsuks kui ka taustaks erinevatele tegevustele (näiteks laadal). Seda võimaldas mikrofonide ja võimenduse kasutamine. Laulmine oli esinemistel alati olulisel kohal. Duoga esinedes võeti enda koostatud laulikud ette ja hakati järjest mängima. Teatud laulud laulis Heino Sõna, teised laulud Väino Ero. Mängupartner laulis kordusi ja refrääne kaasa¹⁴. Selleks, et lugu oleks värvikam, lauldi teist häält juurde. Heino Sõna ütles, et Ero oli põhiline solist, sest bassimängijal „on nii hea hääl nagu pastoril”. Aastakümnete möödudes oli kandlemehe sõnul märgata muutusi publiku ootustest pillimängu ja laulu suhtes. Heino Sõna nooruspõlves ei eeldatud ja polnud tavaks, et pillimees laulab oma mängu saatel. Hiljem muutus see tavaliseks ja kandlemehe sõnul publik tahtiski, et „siit noka alt ka midagi tuleks” (Sõna 19.04.2017).

Nõukogude ajal pidi iga ansambel, mis soovis avalikult esineda, läbima igal aastal nn tarifitseerimise.¹⁵ Komisjoni ees esitas ansambel mõned lood (tavaliselt ühe kiire ja ühe aeglase pala) ning näitas ette repertuaarilehe ca 25-30 palaga. Komisjon kirjutas välja tunnistuse, mis andis loa ametlikult esineda ning määras ka kategooria. Kategooriast sõltus tariif ehk esinemistasu suurus. Intervjuus ütles Väino Ero nende duole antud kategooria kohta rahulolevalt: „Meil oli kindel esimene A – tipp!” (Ero 7.03.2017). Peale Eesti Vabariigi taasiseseisvumist jäi esinemisi duol Heino&Väino märgatavalt vähemaks, aga siiski nad jätkasid koosmängimist.

Seoses kandlemängu õpetamisega kogunes alates 2013. aastast Heino Sõna ümber seltskond kandlemängijaid. Koos nendega esineti alates 2014. aastast rahvamuusikakontserditel ja tantsuklubides.¹⁶ Korduvalt osales kandlemees tantsufestivalil „Sabatants”. 2016. aastal käis Sõna koos Eeva ja Villu Talsiga rahvamajade kontserttuuril. Duos koos kandlemängija Eva Väljaotsaga salvestati veel üks CD-plaat, mis anti välja 2019. aastal – Heino Sõna viimasel eluaastal.

¹⁴ Samamoodi oli ka Enn Purjega esinedes – lauldi kordamööda või kahekesi koos.

¹⁵ Detailsemalt on tarifitseerimise kohta kirjutatud Verni Leivak ajalehes Postimees 22.09.2012. <http://kultuur.postimees.ee/980974/artisti-elu-moodunud-sajandil-lavale-ainult-toendiga> (vaadatud 22.05.2017)

¹⁶ Tantsuklubides saab tantsida 19.–20. sajandi külapidude tantsu.

1.4. Heino Sõna esinejana

Heino Sõna oli artist laiemas mõttes kui ainult pillimängus. See avaldus tema välimuses, olekus, suhtlemises publikuga ning suhtumises esinemisse ja muusikasse. Kõige iseloomustavam on Heino Sõna kohta öelda „rahvamees“. Ta oli rõõmsameelne ja parasjagu jutukas ning tegi nalja. Seda kogesin ise kandletundides, tantsuklubides ja kontsertidel ning ka intervjueeritavad iseloomustasid kandlemeest nii. Heino Sõna jutt oli enesekindel, muhe ja sõbralik. Tema kohta on öeldud, et ta oli „rohkem lõbus mees“, „selline sõbralik ja heatahtlik inimene“, „naerusuine, nali käib kaasas alati“ ning „ei ole kiuslik ega kade“ (Ero 7.03.2017; Tartes 5.03.2017). Heino Tartes lisas Sõna kohta: „Ta ei ole endassetõmbunud, väga hea suhtleja, nii publiku kui ansamblimeestega ja teiste pillimeestega sealsamas peol. Vaba inimene, vaba.“ Muusik ja õpetaja Leanne Barbo iseloomustas Sõna pillimängu: „Temal on juhhei ja hurraa olemas. Rõõm ja hoog on ikka mängus tunda“ (Barbo 13.01.2017). Klassikaaslased kirjeldasid Heino Sõna kui sõbralikku, hea huumorimeelega ning abivalmis inimest (Salusaar 1987: 14-16). Töökaaslased lisasid, et ta oli kohusetundlik ja hea organiseerimisvõimega (Salusaar 1987: 16), mida ka ise kogesin meie esinemiste ettevalmistuste käigus.

Kandlemängija ja -õppejõud Tuule Kann iseloomustas Sõna kui tõelist meelelahutajat, kes suutis ka lihtsamate pillilugudega rahva „üles kütta“ ja kaasa elama panna (Kann 12.01.2017). Mina olen viibinud kontsertidel, kus Heino Sõna kutsus publikut „Viljandi paadimeest“ kaasa laulma. Lisaks juhendas Heino Sõna liikumist laulu juurde: lasi rahval püsti tõusta, kõikuda kohapeal küljelt-küljele. Enne järgmist salmi tegi ta pausi, et uut liikumist selgitada – näiteks andis ta kuulajatele korralduse üksteisel kaelasooni masseerida. Heino Sõna suutis rääkida enesekindlal ning muhedal moel, nii et inimeste näost oli näha, et neil oli lõbus. Sellist publiku kaasamist kogesin 2016. aasta 11. aprilli „Aksel Tähnas 105“ kontserdil Viljandis ja 2013. aasta jaanuaris „Avatud Lõõtsad“ kontserdil Põlvas. Basskitarrimängija Väino Ero rääkis, et sünnipäevadel on ühislaulmiseks tehtud „Õllepruulijat“ koos liikumisega (Ero 7.03.2017). Kuulajate üllatamiseks ning tähelepanu võitmiseks kasutas Heino Sõna veel üht nippi. 1972. aasta võistumängimisel (Strutzkin 1972) esitas pillimees ühe loo kahel kandlel korraga – see on meelelahutuslik võte, millega muusik saab samal ajal oma virtuoossust näidata.

Oma mängupartnereid võttis Heino Sõna võrdsetena ning ei olnud tunda üleolevat suhtumist. Samas oli kandlemees nõudlik, et muusik pidi endast parima andma, kindla rütmi ja stabiilse tempoga mängima. Sõna ütles, et hingega tuleb teha ja kui niisama teed, siis rahvas saab kohe aru. Samas ta mõistis, et vahel juhtus kogemata vale noot sisse ning sellest ei hakanud

ta tüli tekitama. Mängupartner Väino Ero nimetas Heino Sõna professionaaliks. Kui kavasse võeti uus lugu ja kandlemees teadis meloodiat laulda, siis mängis ta seda ilma pika harjutamiseta ka pillil ära. Enne peo algust läksid nad varem kohale, proovisid uut lugu mõned korrad ning lisasid kohe kavasse.

Laval olles oli Heino Sõna väga tähelepanelik publiku suhtes. Kandlemehe jaoks oli oluline kuulajatega kontakti saavutada. Pillimängu ajal ta enamasti vaatas publikusse, mitte oma käte ega kandle peale. Lugude vahel suhtles Sõna alati publikuga – mõned muusikud seda ei tee. Heino Tartes ütles intervjuus 5.03.2017 Sõna kohta: ”Ta oskab rahvaga suhelda, jutt jookseb, rahvas tuleb kaasa ja hea teha.” Ta jälgis ka publiku meeleolu ning reaktsiooni muusikale, et vajadusel teha vahele mõni kiirem või aeglasem lugu.

Heino Sõna nautis laval olemist ning musitseerimist. Kui publik kaasa laulma hakkas ning rahvale tuli nõ ”elu sisse”, siis see andis kandlemehele indu ja energiat juurde. Sõna sattus niivõrd pillimänguhoogu, et ta võis jääda kauemaks mängima, kui esialgu oli planeeritud. Nii juhtus 2013. aasta alguses ”Avatud Lõõtsad” kontserdil, kus jäi mulje, et Sõna tahtis muudkui edasi mängida. Heino Sõna puhul oli selgelt näha, et ta tundis pillimängust mõnu. Publikule meeldibki näha, et muusik ise ka naudib oma muusikat ja esinemist. See on üks asi, mis näitab, et pillimees on hingega muusika juures.

Heino Sõna lavalise oleku osaks oli ka tema riietumisstiil. Lavale ei läinud ta juhuslikes rõivastes, vaid riietus teadlikult ja stiilselt. Pillimees valis korrektsed riided vastavalt ürituse iseloomule. Mängupartner Väino Ero kirjeldas kandlemeest: ”Varemalt tal alati triiksärk, must vest, viigipüksid” (Ero 7.03.2017). Täpselt sellises riietuses tuli Heino Sõna 2015. aasta kevadel minu diplomikontserdile Viljandis, kus mängisime koos paar kandlelugu (vt Foto 3 lisas 2). Seevastu „Kutse sõprusringi” (1982) videos oli Heino Sõnal valge kaabu ja valge kuub, mis meenutas mulgi kuube. Valge kuuega käis ta ka vennasvabariikides esinemas. Heino ütles, et organiseerijate poolt anti selline valge riietus. Heino Tartes mäletas, et nägi Nõukogude Liidu ajal televiisorist Heino Sõna mängimas ning siis oli tal „rahvamustriga kampsun seljas” (Tartes 5.03.2017). Võimalik, et tegemist oli 1983. aastas telesaatega „Pillikeel”, kus ka teistel muusikutel oli rahvaliku mustriga kampsun seljas, või 1984. aasta saatega „Taidlusrõõm”. Mõnikord esines Sõna triiksärgis, kootud vesti ja teksapükstega, kui oli seltskondlikum ja rahvalikum üritus, kus tema oli üks paljudest pillimängijatest. Nii oli näiteks Tallinna tantsuklubides esinedes ja 11.04.2016 toimunud kontserdil „Aksel Tähnas 105”.

Kandlemees Sõna jättis mulle küllaltki tugeva tahtejõuga inimese mulje. Minu arvates on ilmekas näide sellest elustiili muutmine 1970ndatel aastatel. Nõukogude Liidu ajal oli ikka kombeks muusikutele peol alkoholi pakkuda ja pidulised tahtsid sageli muusikutega nõ kokku

juua. Pikkade ja hiliste mänguõhtute koosmõjul hakkas see tasapisi tervisele. Üks Tartu arstidest andis Sõnale mõista, et kui kandlemees tahab edaspidigi pilli mängida ja esineda, siis tuleb alkoholi tarbimisest loobuda. Heino Sõna mõtles paar päeva ning otsustas, et tahab pilli mängida ning loobus sagedasest alkoholi joomisest. Ta hakkas tervisespordiga tegelema – suusatama ja jooksmas. Ühtlasi see otsus näitab, kui olulised olid Heino Sõna jaoks tervis ning muusika, mille nimel oma harjumusi muuta. Arvatavasti tervisesport, sh vanemas eas ka võimlemine igal hommikul, oli üks põhjusi, miks kandlemees oli veel kõrges easki vitaalne ning töökas.

Kokkuvõttes saab Heino Sõna kohta öelda Tuule Kanni sõnadega, kes iseloomustas muusikut kui 70 aastat kandlel mänginud head pillimeest, kelles oli täielikku pühendumist publikule, korrektsust, pidulikkust ja kes „allahindlust ei tee”, st andis endast parima sõltumata olukorrast ning publikust (Kann 12.01.2017).

1.5. Heino Sõna kandleõpetajana

Heino Sõna õpetas 2013. aastast alates kandlemängu noorematele huvilistele. Alguse sai see tänu „Pärimusmuusika koduõppe” projektile, mida korraldas August Pulsti õpistu Viljandis. Heino Sõnaga sain ma tuttavaks just tänu koduõppe projektile ning olin talle esimeseks õpilaseks. Viljandi Kultuuriakadeemia üliõpilasena oli mul huvi kandlemängu otse pärimusekandjalt õppida, sest Heino Sõna teadis ja mäletas, kuidas 1930-1940ndatel aastatel külakannelt mängiti. Õppeprotsessi käigus saadud informatsiooni soovisin ka koolitöös kasutada. Üks eeldusi koduõppe projekti kaudu õppima asudes oli oma pilli olemasolu. Kuna mul endal ei olnud sobivat kannelt,¹⁷ siis Heino Sõna oli nii lahke ning andis oma vana pilli mulle harjutamiseks. See kannel oli Maksim Alli poolt ehitatud topeltkeeltega pill. Aasta-kaks hiljem oli Heino Sõna jätkuvalt huvitatud õpetamisest ning otsis oma õe käes olnud vana kandle ülesse. Selle pilli tegi ta korda, et järgmistele õpilastele mängimiseks laenata.

Enne Heino Sõna juurde õppima minemist olin varem mänginud klaverit, harfi, väikekannelt ja Tallinna Klaverivabriku rahvakannelt. Seega oli mul teatud pillimängu ning musitseerimise kogemus olemas. Oma teadmiste jagamisel ei pidanud kandlemees elementaarsete algvõtete ja keeletõmbamise näitamisest alustama. Arvatavasti see lihtsustas õpetaja tööd, sest Sõnal polnud varasemast eriti õpetamise kogemust. Kunagi ta püüdis oma lastele kandlemängu õpetada, aga kandlekeeled olid laste sõrmede jaoks kõva pingega ning tekitasid valu. Lastel ei tekkinud

¹⁷ Tavaline Tallinna Klaverivabriku rahvakannel on teistmoodi keelte asetuse ja häälestusega kui Heino Sõna kasutuses oleval pillil

kandlemängu vastu piisavalt huvi, et püsivalt sellega tegeleda.

Heino Sõna võttis algusest peale õpetamisetööd suure huvi ja pühendumisega. Kui me tundides kohtusime, siis tal oli varem valmis mõeldud, millist lugu võiks järgmisena ette võtta, et teatud võtet selle käigus harjutada. Näiteks ütles ta mõne loo kohta „see on hea trillerdamise lugu” („Pillikeele polka“, „Teekonnalaul“), „õpime rumba-rütmiga lugu” („Kodu ja ristikhein“) või „siin saab seda bassikäiku teha” („Sügis“). Mitme aasta jooksul Sõna juures õppimas käies märkasin, et esialgu võttis õpetajarolliga harjumine kandlemehel veidi aega. Ta oli väga innukas õpetaja ning soovis oma teadmisi ja oskusi edasi anda. Selle tõttu oli ta ette näitamisel vahel tormakas – mängis uut lugu pikkade lõikudena ja vähe arv kordi ette, nii et mul oli mõnikord raske järgi mängida. Palusin tal keerukamaid kohti aeglasemalt korrata. Paistis, et Heino Sõnal oli harjumatu lugusid lühikesteks lõikudeks jaotada ning ühte väikest osa õpilase jaoks kordama jääda. Hiljem pillimees kohanes sellega ja oli õpetajana kogenum. Õpetades uut lugu mängis ta kõigepealt ise loo tervikuna ette ning seejärel hakati osade kaupa õppima. Vajadusel näitas Heino Sõna uut lugu lühikeste näiteks neljataktiliste lõikudena ette. Ta hõrendas rütmi ja ei mänginud kõiki oma kaunistusi välja, vaid lihtsustas mängu selleks, et põhiviis saaks õpilasel kiiremini selgeks. Näiteks kui ta mulle „Marupolkat” õpetas ja aeglaselt ette mängis, siis kasutas ta peamiselt kaheksandiknoote. Kui ta ise üksi tantsimise tempos ette mängis, siis tegi ta rütmi tihedamaks, nii et tema mängus olid valdavalt kuueteistkümnendiknoodid kasutusel. Kui mul lugu kohe ladusalt või õige kiirusega välja ei tulnud, siis õpetaja julgustas, et küll see oskus läheb paremaks, kui rohkem mängida.

Kui Heino Sõna nägi, et mul juba mõned lood sujuvalt välja tulevad ning suhteliselt mugavalt end külakandlega tunnen, siis innustas ta mind uusi mänguvõtteid juurde õppima. Tema arvates pidi üks hea kandlemängija mängu kaunistamiseks tegema parema käega nn trillerdamist(vt ptk 2.4.3). Võimalusel tuli melodiale teist häält juurde mängida, st ühe käega topeltnoote võtta. Tundides mängis õpetaja Sõna enamasti õpilasega kaasa. Tänu sellele kuulsin ning panin rohkem tähele viisivariante või erinevusi artikulatsioonis, millega pillimees mängu ilmestas. Isegi kui ma ei suutnud teda kohe täpselt jäljendada, siis jäid need detailid korduval kuulamisel meelde ning hiljem hakkasin justkui iseenesest järgi neid tegema. Vahel üllatas Heino Sõna õpilasi sellega, et ütles: „Nüüd ma kuulan, kuidas te mängite”. Siis pidi talle terve loo ette mängima. Kaasa laulmine oli alati oodatud, aga enamasti läks mul õpilasena tähelepanu enda või Sõna kandlemängu jälgimisele, nii et mul polnud aega laulda. Soovisin võimalikult palju tähele panna üksikasju, mida pillimees kandlega tegi, kuid mida pole lihtne sõnadega kirjeldada.

Õpetamisel rõhutas Heino Sõna vasaku käe ehk saatekäe töö olulisust. Tema nimetas seda rütmi mängimiseks. Tantsimiseks on hea, kui muusikal on stabiilne tempo ning selge rütm, mida saatepartiiga saab esile tuua. Algaja jaoks on Heino Sõna mängutehnikas vasaku käe töö üks raskemaid asju, sest igapäevaselt kasutavad inimesed 3. ja 4. sõrme (kolmas ehk keskmine sõrm, neljas ehk nn sõrmusesõrm ehk „nimeta Ats”) vähem ning need on füüsiliselt nõrgemad. Nende sõrmede tööle saamine jämedatel bassikeetel nõudis järjekindlat harjutamist. Esimestes tundides näitas kandlemees vajalikku sõrmestust ja vasaku käe liigutust korduvalt ette. Viisi mängimine parema käega oli mulle varasemast tuttav tegevus. Kasutasime selleks peamiselt parema käe nimetissõrme ja keskmist sõrme. Erinev oli meil see, et Heino Sõna mängis vahel pöidlaga noote juurde. Mina nii ei teinud. Seevastu mina kasutasin vahel neljandat sõrme, mida jälle kandlemees ei teinud. Üks esimestest lugudest, mida mängisin Heino Sõnalt õpitud mängutehnikat kasutades, oli lastelaul „Juba linnukesed”.

Mõni aeg hiljem hakkasid Heino Sõna kandletundides käima veel teisedki TÜ VKA kandleõpilased, nagu näiteks Eva Väljaots, Anni Vitsberg, Leanne Barbo, Sigrid Vinn jt. Nähes, et tema kandlemängu vastu oli teistelgi huvi, muutus Heino Sõna veelgi entusiastlikumaks õpetajaks. Ta helistas ise õpilastele, et tunniaegu kokku leppida või küsida, kuidas harjutamine läheb. Kandlemees ütles korduvalt, et noorematele õpetamine ning nendega koos mängimine annab talle palju energiat ja teeb meele rõõmsaks. Alati väljendas ta õpilastega kohtumiste üle suurt rõõmu. Aastate jooksul muutusid meie kohtumised ning pillimängud rohkem mõnusateks koosmusitseerimisteks, mille kohta ei ütlegi enam „tund”, vaid pigem „koos harjutamised” ja „kohtumised” uute lugude õppimiseks. Heino Sõna ja tema õpilastega esinesime koos tantsuõhtutel ja kandleõpetaja Tuule Kanni korraldatud kontsertidel. Seega said meist mängupartnerid laval ning me polnud ainult õpetaja ja õpilase rollis. Ma ei teagi täpselt, millal koduõppe projekti rahastus ning n-ö ametlikud kandletunnid lõppesid. Kui Sõnale kanneldega külla läksime, siis võttis pillimees meid ikka rõõmuga vastu, et koos musitseerida.

Mind ajendas Heino Sõnalt õppima eelkõige huvi kandlemängu ja pärimusmuusika vastu. Varem mul polnud sellist kokkupuudet traditsioonikandjaga. Tutvus Sõnaga ja tema kandletunnid on mulle mitmel moel kasulikud olnud. Olen pillimehelt õppinud kandlemängutehnikat, mis tema nooruspõlves oli Lõuna-Eestis tavapärane ja traditsiooniline, ja temale omaseid stiilivõtteid. Usun, et minu pillimängu on tantsulist tunnetust juurde tulnud ning julgemalt kasutan varieerimist. Järjest rohkem lisan meloodiale teist häält paralleelsetes tertsidest juurde. Mõne faktuurivõtte olen ka oma harfimängu üle kandnud näiteks vasaku käe saatepartii kujundamisel. Uuesti olen *glissando*’sid tegema hakanud, mis mingi aeg tundusid mulle liiga imalad ja seetõttu vältisin neid. Mina olen Heino Sõnalt ära õppinud ligikaudu 35

erinevat pala tema mängutehnikas. Kandlemehega koos ja tema toetusel suutsin esitada rohkemgi lugusid, mis polnud mul üksinda mängimiseks veel piisavalt selged. Lisaks harjutan õpitud palasid ka harfi peal, mistõttu ei ole aega ega jõudu kiiremini repertuaari juurde võtta. Ükskord tabasin end mõttelt, et kuna ma oma vanavanematest jäin varakult ilma, siis eaka kandlemängija Heino Sõna kaudu sain tunda seda sidet vanema põlvkonnaga, millest aeg-ajalt olin puudust tundnud. Mulle meeldis kuulda „minu nooruses olid asjad nii”-lugusid. Pillimees on palju rääkinud mälestusi muusikuelust Nõukogude Liidu ajal. Mitmeaastase tutvuse juures hakkasin paremini mõistma tema elu- ja mõtteviisi.

Sõna juures õppimas käinud kandlemängijad Leanne Barbo ja Eva Väljaots rääkisid (Barbo 13.01.2017, Väljaots 18.01.2017), et vanema generatsiooni pillimeestel on musitseerimisel „lihtne rõõm rinnus” ja teistsugune hoiak, mida noorematel enam pole. Külapillimeeste mängu kandub seda siirast rõõmu ja hoogu, mis paelub ning mis paneb kaasa elama. Vanemate mängijate kaudu jõuavad meieni lood, mis on läbinud suure filtri ning mida rahvas armastab. Huvitav on jälgida, millised laulud olid omal ajal populaarsed ja mida tänapäevalgi heameelega kuulatakse.

2. Heino Sõna repertuaar, kanded ja mängustiil

Heino Sõna on elu jooksul mänginud mitmeid pille, aga kõige rohkem kasutas ta kannelt. Ta meenutas, et erinevalt praegusest ajast (st 21. sajandi algusest) oli tema nooruspõlves igas Lõuna-Eesti külas 3-4 kandlemängijat. Läbi aegade on kandlel olnud erinevaid kujusid ning häälestusi. Käesolevas peatükis kirjeldan Sõna repertuaari ja sellist tüüpi kandle ehitust ja häälestust, mida ta kasutas. Seejärel annan ülevaate tema mängustiilist ning -tehnikast.

2.1. Uurimismaterjal

Uurimismaterjalina laiemas mõttes kasutasin Heino Sõna kohta käivaid kättesaadavaid heli- ja videosalvestusi – nende hulgas arhiivsalvestusi, laserplaate, tele- ja raadiosaateid. Samuti üritasin leida kõike tema kohta käivaid publikatsioone. Järgnevalt loetlen need materjalid, sest sellisel nimekirjal on omaette väärtus:

1. Eesti Rahvaluule Arhiivi Riikliku Kirjandusmuuseumi magnetofonilindistus ERA RKM, Mgn. ER 17 (palad 1-15), 1959.
2. Eesti Rahvusringhäälingu (ERR) arhiivis „Heliülesvõtted rahvapillimeeste võistumängult”, 1972 <https://arhiiv.err.ee/vaata/heliulesvotted-rahvapillimeeste-voistumangult>
3. ERR arhiivis „Pillikeel”, 1983.
4. ERR arhiivis „Suveviisid Võrtsjärvel”, 1978.
5. ERR arhiivis „Kutse sõprusringi”, 1982.
6. ERR arhiivis „Tuleb tuttav ette: Suveviisid Võrtsjärvel”, 2004.
7. ERR arhiivis „Pärimuzoon: Kõne kannelde keeles”, 23.10.2017.
8. ERR arhiivis „Rahva pidu: Karksi-Nuia”, 27.12.2007.
9. ERR arhiivis „DELTA. Stuudios on külas kandlemängija Heino Sõna koos õpilastega”, 7.02.2017.
10. ERR arhiivis „Heliülesvõtted rahvapillimeeste võistumängult, 16.07.1972.
11. ERR uudisteportaalil „Suri kandlemängija Heino Sõna”, 13.12.2019. <https://kultuur.err.ee/1013814/suri-kandlemangija-heino-sona>
12. ERR arhiivis „Hittide radadel. Kandlemehed”, 26.07.2019. <https://vikerraadio.err.ee/961170/hittide-radadel-kohanimed-ja-kandlelood>
13. CD „Estonie: airs anciens”, Paris: Ocora, 2000.
14. CD „Kaks lauljat”, Heino&Väino, 2003.
15. CD+DVD „Kandlemängija Heino Sõna”, (ilmus sarjas Helisalvestusi Eesti Rahvaluule

- Arhiivist), 2017.
16. CD „Viimane nelk”, Heino Sõna ja Eva Väljaots, 2019.
 17. Videomaterjal rahvakandle kaardistamise projekti jaoks, kogujad Tuule Kann, Pille Karras ja Tarmo Kivisilla, 11.06.2013.
 18. Jussufi, Guldžahon. „100 eesti rahvakandlemängijat ja -meistrit XX-XXI sajand”, 2018.
 19. Salusaar, Aive. 1987. Nimekaid Otepää Keskkooli kasvandikke - rahvapillimees Heino Sõna. Käsikiri. Otepää. H. Sõna valduses.
 20. Youtube.com keskkonnas leidub salvestisi näiteks Sabatantsu festivalilt ja mõnelt kontserdilt.
 21. Eesti Pärimusmuusika Keskuse koduleht. Uudised „„Etnokulbid 2018“ võitjad selgunud!“ 9.10.2018 <https://www.folk.ee/uudised/1524-etnokulp-2018-voitjad-selgunud>

Erakogudes on samuti mitmeid heli- ja videosalvestusi aastatest 2013-2019, mida tegid Heino Sõna juures õppimas käinud kandlemängijad Kaisa Nõges, Eva Väljaots, Leanne Barbo. Kandlemees salvestas ka ühe soololugudega plaadi 2003. aastal. Sellest tegi viis koopiat, aga ühegi koopia asukoht pole praegu teada. Enda koopiad laenas Heino Sõna kunagi välja, aga tagasi ei toodud.

Üksikasjalikumalt analüüsisin ja osaliselt ka noodistasin lugusid:

- „Kas mäletad kevadet õites“ – helisalvestise 1 (lisa 4) põhjal,
- „Marina“ – helisalvestise 2 (lisa 4) põhjal,
- „Marupolka“ – helisalvestise 3 (lisa 4) põhjal,
- „Neiu armas, neiu kallis“ – helisalvestise 4 (lisa 4) põhjal,
- „Sügis“ („Tule tagasi sa“) – helisalvestise 5 (lisa 4) põhjal.

Lugude noodistused on lisa 3 ja salvestised lisa 4. Lugude valimisel jälgisin, et neis leiduks erinevaid Sõnale iseloomulikke mänguvõtteid ja kaunistusi.

2.2. Repertuaar

Heino Sõna repertuaari analüüsimisel lähtun peamiselt heli- ja videosalvestistest, mida olen kuulanud või vaadanud. Neid salvestisi on veidi üle kaheksa, sh on korduvaid lugusid. Oma uurimistöös olen kasutanud erinevaid heli- ja videosalvestisi enda kogust (aastatest 2013–2019, lisaks CD-d ja DVD), Eesti Rahvaluule Arhiivist (1959), Eesti Rahvusringhäälingu arhiivist (1972, 1977, 1978, 1982, 1983, 1985), teiste kandlemängijate kogudest (2014–2017)

ja internetist. Neid salvestisi on aastatest 1959–2019. Nende põhjal on tehtud repertuaari tabel (Lisa 1. Repertuaar olemasolevate salvestiste põhjal). Osadel salvestistel mängib Heino Sõna üksinda ja osadel mõne teise muusikuga koos. Kindlasti ei kajasta need kandlemehe kogu repertuaari, vaid on väiksem osa sellest. Uurimistöö kirjutamise hetkeks olen tema esituses kuulnud ligikaudu 140 erinevat pala.

Heino Sõna repertuaaris on nii vokaal- kui instrumentaalpalasid. Aastakümnete jooksul täienes ning vahetus muusiku repertuaar pidevalt. Intervjuus 5.12.2013 hindas Sõna oma repertuaari suuruseks 700 lugu, mida ta luges kokku oma mitmetest laulikuteist. Enda esinemiste tarvis koostatud laulikuid oli tal elu jooksul seitse või rohkemgi. Väino Ero oma intervjuus 7.03.2017 kõhkles, kas see arv oli 300 või 500, mida kandlemees oli talle kunagi varem lugude arvaks öelnud. Hinnangute erinevusel võib olla mitu põhjust. Kandlemehe sõnul luges ta enda laulikutes olevad lood kokku. On võimalik, et sama pala võis esineda mitmes laulikus ja seda loeti korduvalt. Teine põhjus võib olla seotud instrumentaallugudega – enamasti ei ole neid laulikusse märgitud ning kui on, siis mõnikord on need ka ilma pealkirjata (öeldi lihtsalt „polka” või „valss”). See asjaolu võib raskendada lugude loendamist ja põhjustada arvude erinevust, kuna mõnda pala loeti korduvalt ning mõni jäi üldse arvesse võtmata. Selge on see, et lugusid oli nii palju, et kunagi ei tekkinud laval küsimust, mida järgmiseks mängida. Omal ajal oli duo Heino&Väino harjunud sisustama pikemaid peoõhtuid, mis algasid seitsme-kaheksa paiku õhtul ja kestsid kahe-kolmeni öösel (Ero 7.03.2017).

Sõna mängukavas on nii vanemat traditsioonilist, isalt-emalt kuulnud kui ka kaasaegsemaid lugusid. Kuna pillimehe aktiivseim esinemisperiood oli 1960–1980ndatel, siis tõenäoliselt on suur osa palasid tol ajal moes olnud tantsu- ja laulurepertuaarist, nii estraadiki rahvalikest lauludest. Heino Sõna on hea näide, kuidas ta muusikuna kohanes ajastu ning publiku nõudmistega. Kui kandlemees teistelt muusikutelt või raadiost mõnda uut lugu kuulis, siis püüdis kohe seda ise pilli peal mängima õppida. Kui ta esines Nõukogude Liidu liiduvabariikides sõpruskontserditel, siis oli kavas ka midagi sellist, mis kohalikele tuttavamalt kõlas. See näitab Sõna professionaalsust ja tehnilist pilli valdamist, et mängida seda, mida küsitakse või oodatakse. Rahvapilliuuriija Igor Tõnurist on märkinud, et instrumentalistid käivadki tavaliselt ajaga kaasas, sest „Oma iseloomult on instrumentaalmuusika vähem konservatiivsem kui laul [---]” (Tõnurist 1996: 20). Lõõtsa- ja kandlemängija Heino Tartes ütles Sõna mängukava kohta: „Käis meil kolhoosi peol mängimas – rahvas teadis kõiki lugusid. Selline repertuaar oli” (Tartes 5.03.2017).

Loomulik on, et osad vanematest ja moest läinud lugudest jäävad ajapikku kavast välja, sest publik soovib kuulda ka uuemaid populaarseid palasid. Heino Sõna käis ajaga kaasas ning

täiendas repertuaari vastavalt. Tüdimus ühtede ja samade lugude mängimisest on veel üks põhjus lugude välja vahetamiseks. Kui nende „maha jäetud” lugude kohta küsisin, siis nii mõnedki lood ei tulnud pillimehele enam täpselt meelde, kuigi tunnistas, et on kunagi teadnud küll.

Heino Sõna mängis enamasti pidudel tantsuks ja seega käsitlen tema lugusid kui tantsurepertuaari. Grupeerin lugusid žanri järgi, sest see annab hea vihje, kuidas pillimees neid interpreteeris. Heino Sõna repertuaaris olid esindatud valsid, polkad, foksid (sh aeglased foksid), rumbad, reilendrid. Lisaks sellele tegi ta mitmeid omaloomingulisi laule ning instrumentaalpalasid (näiteks „Suvel Nuias”, „Kandlepolka”, „Pisikesele”, „Tule tantsima”, „Kandlepolka”, „Sügis Otepääl”, „Järve kaldal”, „Eva valss”). Salvestiste tabeli (Lisa 1. Repertuaar olemasolevate salvestiste põhjal) alusel loendasin erinevaid fokstrotte 20, aeglasi (ingl. k. *slow*) fokstrotte 9, marsse 5, polkasid 11 ja nimeta polkasid 7 (võib esineda korduvaid), reilendreid 5, rumbasid 11, valsse 68, muid lugusid 11, kombineeritud lugusid 3 (valss+polka, valss+reilender). Tean veel mitmeid lugusid, mida Heino Sõna kindlasti teadis ning mängis, aga mille kohta pole mul salvestist. Sellised lood on näiteks „Valged roosid”, „Lendurite marss” ja „Õllepruulija”. Üheks vanemaks isa Karl Sõnalt kuulnud looks peab Heino Sõna „Koidula valssi” (algab sõnadega „Oh Koidula, kus viibid sa, aeg on igav oodata”). Isalt õpitud lood on veel näiteks valss „Metsajärv”, reilender „Rebane läks lõunale” (ehk „Ära sina võta vana naist“), mitmed polkad ja marsid. Viimastest pani Heino Sõna kokku „Marsside popurrii”. Pillimees ütles, et teatud ajal oli moes popurriisid teha ja ta tahtis ka proovida. Nii sündisidki „Marsside popurrii” ja „Valsside popurrii”. Tangot ja bossanova rütmil põhinevaid lugusid pole kandlemees enda sõnul mänginud. Põhjuseks see, et vastavad lood pole sobilikud või võimalikud kandlel mängida või pole lood olnud piisavalt populaarsed.

Repertuaari on lugusid valitud selle järgi, mida on kandlel võimalik mängida. Diatooniline kannel on piiratud võimalustega ja see seab lugude valikule teatud piirid. Tavaliselt on Heino Sõna kannel häälestatud mažoori (vt ptk 2.3 Heino Sõna kannelde ehitus ja häälestus), mistõttu on repertuaaris mažoorised nn kolme duuri lood, mis baseeruvad funktsionaalharmoonia kolmel põhiakordil – toonikal, subdominandil ja dominandil. Kitarri- ja basskitarrimängija Väino Ero rääkis duo jaoks repertuaari kokku panemisest järgmiselt: „Kannel see paneb ju oma piirid. Minoorseid lugusid ei saagi teha, kõik peavad olema lõbusad. Siis põhiliselt „kolme duuri lood”. Mõnikord neljanda sai ka kõrvalt sisse võtta (Ero 7.03.2017). Bassimängija lisas, et vahel siiski võttis ta kitarri ning laulsid kitarri saatel laule, mida kandlega poleks teinud.

Rõõmsatel sündmustel, pidudel ja tantsuks mängimisel polnud minoorsete lugude olemasolu ka nii vajalik. Heino Tartes on öelnud: „Kui sellest vanast rahvast rääkida, siis minoorseid lugusid ei hinnatud. Tänapäeval on teised lood peale tulnud. Vanu lugusid minoorina ei hinnatud. Ma ei tea miks. /---/ Kohe paned tähele mängides, kui minoorset midagi mängid, siis rahvas hakkab juttu ajama. See tähendab see lugu ei lähe. Kohe jälgid ära rahva pealt, rahvas näitab ära iseendast selle asja” (Tartes 5.03.2017). Alates 2016. aasta algusest¹⁸ mängis Heino Sõna ka minoorseid lugusid kandel. See tuli mõttesse siis, kui pillimehe juures õppimas käinud Eva Väljaots rääkis Aleksander Parkja lugude mängimisest. Nimelt on kandlemees Parkjal repertuaaris nii mažoorseid kui minoorseid lood.¹⁹ Heino Sõna oli heameelega nõus proovima minoorseid lugusid kandel. Talle oli antud üks teine Tallinna Klaverivabriku rahvakannel, mille Eva Väljaots häälestas a-moll helistikku. See oli häälestatud minoori nii, et mänguvõtted ja sõrmestus oleksid samad, mis mažoorse häälestuse puhul. Saatepartii mängimiseks jääb toonika, subdominandi ja dominandi järjekord samaks nagu Heino Sõna oli harjunud mažoorseid kandel mängima – st keelte noppimise ”muster” pillil jääb samaks, aga kõla on häälestuse tõttu teine. Tehnilises mõttes pole niimoodi pilli keerulisem mängida. Ühel hetkel see pill ei püsinud enam hästi hääles ja minoorsete palade mäng jäi soiku. Minoorsetest lugudest olen kuulanud 10 salvestist, sh lugusid nagu „Üksik ratsanik”, „Mullu mina muidu karjas käisin” ja „Oi aegu ammuseid” (Lisa 1. Repertuaar olemasolevate salvestiste põhjal).

Kogu oma repertuaarist pidas Heino Sõna ise oma paremateks või nõutumateks lugudeks valssi „Pingike”, üht omaloomingulist polkat (nimetab ka „Pillikeele polkaks“ 1983. aasta telesaate järgi) ja Arnold Neggo „Teekonnalaulu”. Viimati mainitud lugu peab kandlemees oma nn leivanumbriks, mida võistumängimistel esitas. Heino Tartese üks lemmiklugudest Heino Sõna repertuaaris on Heldur Jõgioja tehtud valss „Teleri ees” (Tartes 5.03.2017). Heino Sõna kodukandi rahvas Karksi-Nuias aga soovis kuulda lugu „Suvel Nuias”, mis on kandlemehe enda tehtud lugu. Mängupartner Väino Erole meeldivad aga aeglasemad lood nagu näiteks „Laev tõstis purjed üles” (Ero 7.03.2017). Sünnipäevadel on ühislaulmiseks ja rahva elavdamiseks esitatud lugusid „Viljandi paadimees” või „Õllepruulija”. Kandlemängija ja -õpetaja Tuule Kann tundis rohkem huvi palade vastu, mida Heino Sõna oma isa Karl Sõna käest õppis. Kuna Tuule Kann korraldas aeg-ajalt kandlekontserte, siis kutsus ta Heino Sõna sinna esinema just

¹⁸ Eva Väljaotsal on esimesed minoorsete lugude salvestised koos Heino Sõnaga tehtud 25. jaanuaril 2016. Enam ei mäletatud, kas see oligi esimene kord minoorse häälestusega kandlega mängida või oli mõni varasem kord ka.

¹⁹ Aleksander Parkja kannel oli teistsuguse ehituse ja häälestusega pill, mis võimaldas mängida nii mažooris kui minooris.

isalt kuulnud lugudega. Üks selliseid kontserte oli „Aksel Tähnas 105”, mis toimus Viljandis 11. aprillil 2016. Tuule Kanni soovil oli siis kavas Karl Sõna käest õpitud valss „Metsajärv” ja polka ning lisaks ühislaul „Viljandi paadimees” koos Heino Sõna juhendatud liikumisega.

Esinemiseks kava koostades arvestas Heino Sõna aja, koha ja publiku taustaga. Kevadeti lisas ta kavasse loo „Toomepuu” (kus on sõnad „Maikuu, suur toomepuu...”), sügiseti aga laul „Sügis”. Kui ta laulis lugu „Sügis”, aga parajasti oli kevad, siis sõnad „Sügis juba langevad lehed” asendas ta sõnadega „Kevad juba puhkevad pungad”. Naistepäeva puhul pidas kandlemees kohaseks esitada laulu „Valged roosid”, mis on tuntuks saanud Priit Pihlapi esituses. Kalendri jälgimist pillimänguga seoses kogesin 2016. aasta detsembris Heino Sõna küllastades. Kandlemees võttis ette teatamata õhtu teemaks jõulu- ja talvelood. Olime parajasti väikese kandlemängijate grupiga temal külas ning saabuvate pühade puhul esitas ta meile ühe jõulu kirikuloo. Pärast mängisime kõik koos tuntumaid talvelugusid nagu „Aisakell” ja „Püha öö”. Väino Ero meenutas, et lühematel või teatud teemaga sündmustel (1-2 tundi) tegi Heino Sõna kava, kus laulud olid kindlas järjestuses (Ero 7.03.2017). Aga kui oli lihtsalt pidu, sünnipäev või pulmad, siis võeti laulik ette ja mängiti sealt või valiti tunde järgi, mis lugu parajasti pähe tuli. Tavaliselt oli duol Heino&Väino peoõhtutel kavas valsid, polkad, rumbad ja foksid. Hiljem (peale 2013. aastat) tantsuklubides mängimas käies märkas Heino Sõna, et sealne seltskond tundis eelnevalt mainitutele rohkemgi tantse ning just vanemaid tantse. Seega hakkas kandlemees uuesti esitama krakovjakki, tinnat, tuustepi ja padespani. Lugude kavasse valimisel arvestas Heino Sõna ka esinemise asukohaga. Näiteks Viljandis mängis ta kindlasti „Viljandi paadimeest” ja Karksi-Nuias „Suvel Nuias”. Lätis²⁰ esinedes esitas lugusid „Kur tu teci” või „Seal Kurzeme külas”. Viimati mainitud looga oli Heino Sõna ühe kihlveogi võitnud. Nimelt lubas ta, et kui Valmiera laulupäeval esineb, siis paneb ta kohaliku koori oma kandlemängu saatel laulma laulu „Seal Kurzeme külas”. Seejuures teeb ta seda spontaanselt, ilma kooriga ette kokku leppimata. Laval mängiski Heino Sõna ühe salmi kandlel ette ning seejärel kutsus enesekindlalt koori kaasa laulma. Lauluhimuliste lätlaste jaoks oli see tuntud lugu ning kaasalaulmine ei valmistanud neile mingeid raskusi. (Sõna 14.01.2017)

Heino Sõna tegi ka ise mõned laulud ja pillilood. Järgnevalt kirjeldan Heino Sõna mälestuste põhjal (Sõna 27.02.2017), kuidas tema omalooming sündis. Mõned lood on ta teinud hetkedel, kui ta on olnud tööst ja pillimängust väga väsinud ning „seest tühi” nagu ta selle seisundi kohta ütles. Näiteks sündisid nii laulud „Tule tantsima” ja „Pikk teekond”. Mõned lood

²⁰ Nuias EPTs töötamise ajal toimusid lähemate Läti majanditega sõpruskohtumisi ja kontserte. Sellega seoses käis Heino Sõna korduvalt Ruhjas ja Valmieras kandlega esinemas.

on hetke mõtte ajal sündinud, kui on mingi pilt silme ees ja tunne, millest võiks laulu teha. Järgnevalt toon Heino Sõna seletusi omaloominguliste palade loomise kohta:

- „Tule tantsima“²¹ – see lugu sündis suvel (vist oli juunikuu). Pillimees tuli väsinult mängult koju, istus elutoas diivanile puhkama. Sel hetkel ei mõelnud ta mitte millelegi. Ja siis hakkas lugu peas tulema. Lugu kirjeldab olukorda peol, kus pillimees peab mängima sel ajal kui teised tantsivad. Muusik tahaks ise ka tantsida, aga ei saa – peab mängima.
- „Pikk teekond“ – ajendiks oli Kundasse mängule sõit, väga tuisune ilm ja rasked teeolud. Lugu räägib pillimehe elust, kuidas vahel tuleb pikalt esinema sõita, mis on väga väsitav. Aga teadmine, et publik ootab ja saab pilli mängida, siis see annab energiat tagasi.
- „Suvel Nuias“ – Heino Sõna oli töödejuhatajaks tehishärve ehituse viimases järgus ja mõtles, et Nuiast pole laulu tehtud (Karksist oli vaid üks vanem laul). Pillimees otsustas, et teeb nüüd Nuiast ja uuest veesüsteemist loo. Lugu sündis millalgi peale Nuiasse kolimist. Täpset aastat ta ei mäletanud, aga arvas, et 1974. aastal.
- „Pisikesele“ – tegi tütrele 30-aasta juubeliks ja kandis selle ise Kännu baaris toimunud peol ette. Loo tegemisel meenutas Heino Sõna silme ees seda pilti, kui laps oli kaheaastane ja vaarus tipa-tapa ning isa tunne oli: „Ta oli hästi armas“.
- „Viimane nelk“ – naisest lahkumineku ajast ning sellest kurvastusest.
- „Sügis Otepääl“ – lugu Pühajärvest ja lehtede langemisest. Heino Sõnal oli silme ees mälestus Pühajärvest, sest Pühajärve ääres käis pidudel mängimas ja muidu viibis ka seal järve ääres palju. Kandlemehel oli silme ees ilus õhtu, järv helkis ning tähed helkisid vees. Peas hakkas tal mõte liikuma, millest sündiski uus laul.
- „Eva valss“ – valss sündis 2014/2015 õppeaastal ja nime pani Heino Sõna tema juures kannelt õppimas käinud üliõpilase Eva Väljaotsa järgi. Siinkirjutaja oli 2014. aasta sügissemestril vahetusüliõpilaseks Iirimaal ning sel ajal oli just Eva Väljaots aktiivne, et korraldada õppimise eesmärgil kohtumisi ja esinemisi Heino Sõnaga. Kui Väljaots pillimehelt küsis, kas tal on veel lugusid õpetada, siis Sõna ütles, et teeb juurde. Ja tegigi selle valsi. Seepeale tegi Eva Väljaots kandlemehele pühendatud loo „Valss Heinole“.

²¹ Lugu on trükitud ka noodikogus „Meie repertuaar“ 1983. aastal (ENSV Rahvaloomingu ja Kultuuritöö Teadusliku Metoodikakeskuse väljaanne; toimetajad E. Ait ja A. Kook; Tallinn: Eesti Raamat).

- „Kandlepolka” – lool on ka nimetusi „Oma polka”, „Omaloominguline polka” ja „Pillikeele polka”. Viimane nimi tuli saate „Pillikeel”²² järgi.
- „Poega oodates” – lugu sündis 1990ndate esimesel poolel, kui Eesti oli taasiseseisvunud ja paljud noored läksid välismaale tööle. Heino Sõna poeg läks ka ning igatsusest tema järgi tekkiski see laul.
- „Uusaasta valss” – lugu räägib aastavahetuse peost. Kandlemees soovis üht päris oma valssi teha, mida aastavahetuse pidudel rahvale esitada.
- „Ema õpetus” – lugu ema õpetussõnadest, mille väärtust mõistad paremini vanemas eas.
- „Vanas kohvikus” – lugu sündis mõeldes headele sõpradele.

Heino Sõna rääkis, et ta ballaade teha ei oska ning seni tehtud lood tulid elust enesest. Kõik lood pole kandle taga sündinud ning kandlemees oligi üllatunud kui selgus, et omaloomingut polegi pilli peal nii lihtne mängida.

Kandlemees kuulis lapsepõlves palju lõõtspillilugusid, mida isa Karl Sõna lõõtsal mängis. Heino Sõna repertuaarivaliku ja mängustiili puhul võiks edaspidi veel uurida ning arutleda, mil määral on need lõõtsamängust mõjutatud. Kahjuks lõõtspillimuusika ja -mängu kohta pole mul endal piisavalt teadmisi, et vastavaid järeldusi teha.

2.3. Heino Sõna kannelde ehitus ja häälestus

Heino Sõna mängis diatoonilist kannelt, mida rahvasuus nimetatakse külakandleks või rahvakandleks. Tema mängustiil ja -võtted tulenesid kandletüübist ning isalt õpitud võtetest. 1960ndatel oli Heino Sõna põhiliseks pilliks Maksim Alli tehtud topeltkeeltega kannel. Hiljem, alates 1974. aastast kuni surmani 2019. aastal aga enda mängutehnika järgi kohandatud Tallinna Klaverivabriku rahvakannel. Mõlemad kanded on A-duuris.

Otepää lähedal elanud meistri Maksim Alli tehtud kannel²³ on topeltkeeltega pill (Foto 1). Neli pikimat keelt on mähisega bassikeeled, mille kõrval on kuus mähiseta metallkeelt. Need kümme keelt on kasutusel saatepartii mängimisel, mille jaoks Heino Sõna kasutas vasakut kätt. Ülejäänud keeled on viisikeeled, mida nopitakse parema käega. Pilli kõla suurendamiseks meloodia mängimisel on kandlele pandud topeltkeeled. Viisi mängimiseks on võimalik pillile panna 40 keelt, aga kuna need on topeltkeeled, siis häälestatakse nii, et kõlada saab 20 erinevat nooti. Kandlel on A-duuri diatooniline häälestus ja ulatus on $D-e^3$ (Näide 1).

²² „Pillikeel”, Eesti Telefilm, NSVL Teleraadiokomitee 1983.

²³ Maksim Alli tehtud kannel kingiti Heino Sõnale kas 25. või 30. sünnipäevaks. Jutu sees on ta mõlemaid arve maininud, kuid kord ütles peale järgi mõtlemist, et 30 on arvatavasti vale.

Kandle pikkus on 82 cm, laius 43 cm ja kõlakasti kõrgus 5 cm. Pilli alumisel küljel on kolm väikest jalakest kinnitatud, mis tõstavad kandle korpuse umbes 1 cm võrra lauast kõrgemale. Pilli kere on värvitud punaseks ja meistri nimi on sisse kirjutatud. Heino Sõna kiitis korduvalt, et algselt oli pillil väga hea kõla. Kuid ühel kontsertreisil sai kannel veekahjustusi ning hiljem vahetati kõlakaas ära. Pillimees väitis, et peale seda pole instrumendil enam nii head häält kui varem.

Foto 1. Maksim Alli tehtud kannel, mis Heino Sõnale sünnipäevaks kingiti.

Näites 1 on toodud Maksim Alli pilli häälestus ja kandlekeelte jaotus rühmadeks: esimesse rühma kuuluvad bassikeeled ja ülejäänud saates osalevad keeled, teise rühma kuuluvad viisikeeled. Lisaks sellele on toodud keelte jaotus saatefaktuuri kujundamisel põhifunktsioonide järgi (st toonika – I, subdominant – IV, dominant – V).

viisikeeled

gis a h cis¹ d¹ e¹ fis¹ gis¹ a¹ h¹ cis² d²

mähisega dubleerivad saates osalevad
bassikeeled bassikeeled keeled

D E A D e a h cis¹ d¹ e¹

7 Keelte jaotus saatefakturi kujundamisel

e² fis² gis² a² h² cis³ d³ e³

Toonika Dominant Subdominant

1 1 1
3 2 3 2 3 2
4 4 4

Näide 1. Pillimeister Maksim Alli ehitatud kandle häälestus. Hetkel puuduvad kandlel kaks viisikeelt, st *gis*- ja *a*-keele paarilised.

Pilli häälestus on järgmine (bassikeeled, dubleerivad bassikeeled, ülejäänud saates osalevad keeled ja viisikeeled):

$D E A D e a h cis^1 d^1 e^1 gis a h cis^1 d^1 e^1 fis^1 gis^1 a^1 h^1 cis^2 d^2 e^2 fis^2 gis^2 a^2 h^2 cis^3 d^3 e^3$

Mähisega bassikeeli on neli: *D*, *E*, *A*, *D*. Nendest üht *D*-keelt kasutatakse dubleeriva bassikeelena. Lisaks kasutatakse dubleeriva bassikeelena ka *e*- ja *a*-keelt. Dubleerivad bassikeeled annavad pillile kõlajõudu juurde. Neli järgmist keelt *h*, *cis*¹, *d*¹ ja *e*¹ kasutatakse saatepartii mängimisel. Edasi tulevad viisikeeled *gis*-*e*³.

Tallinna Klaverivabriku rahvakandle (Foto 2) kohandas Sõna vastavalt oma vajadustele ja mängutehnikale (st sarnasemaks Maksim Alli kandlele). Pillil oli algselt 24 viisikeelt, mis osaliselt asendati bassikeeltega. Nelja pikema viisikeele asemele pandi mähisega bassikeeled. Need bassikeeled ning nende kõrval kuus madalamat viisikeelt häälestati nii, et nende abil sai noppida saatepartii mängimiseks bassinoote ja akorde. Kandlel on ka kolm keeltegruppi, mida nimetatakse „duuriks” või „kooriks”. Igas „duuris” on kuus keelt. Rahvakandle nn „duure” Sõna mängimisel üldse ei tarvitanud. Kandle pikkus on 82 cm, laius 51 cm ja kõlakasti kõrgus 5,3 cm. Pilli alumisel küljel on kolm väikest jalakest kinnitatud, mis tõstavad kandle korpuse

1 cm võrra lauast kõrgemale. Pillile on 1970. aastatel elektrikitarril helipead²⁴ keelte alla pandud, mis võimaldavad instrumendi heli võimendada. Seetõttu nimetas Heino Sõna seda rahvakannelt ka „elektrikandleks”²⁵.

Foto 2. Heino Sõnale kuulunud Tallinna Klaverivabriku kannel.

Pillil on A-duuri diatooniline häälestus ja ulatus on $D-e^3$ (Näide 2). Kandle häälestus on järgmine: (bassikeeled, dubleerivad bassikeeled, ülejäänud saates osalevad keeled ja viisikeeled):

$$D E A D e a h cis^1 d^1 e^1 fis^1 gis^1 a^1 h^1 cis^1 d^2 e^2 fis^2 gis^2 a^2 h^2 cis^3 d^3 e^3$$

Kolme duuri häälestus (A, E, D):

A-duur: A (mähisega bassikeel), a, a, cis¹, e¹, a¹

E-duur: E (mähisega bassikeel), e, gis, b, e¹ e¹

D-duur: D (mähisega bassikeel), d, fis, a, d¹, d¹

Näites 2 on toodud kandlekeelte jaotus rühmadeks: esimesse rühma kuuluvad bassikeeled ja ülejäänud saates osalevad keeled, teise rühma kuuluvad viisikeeled. Lisaks sellele on toodud keelte jaotus saatefaktuuri kujundamisel põhifunktsioonide järgi (st toonika – I, subdominant – IV, dominant – V). Lõpuks on toodud kolme „duuri” keelte häälestus²⁶.

²⁴ Helipea on elektrikitarril vm elektroakustilise muusikariista osa, mis muudab keelte võnkumise elektrisignaalsiks.

²⁵ Heino Sõna kirjutas üles kandle võimendamise süsteemi ja ehitust ning soovis sellele patenti võtta, aga patenti ei saanud.

²⁶ Heino Sõna neid kolme duuri tavaliselt ei kasuta ja ütleb, et ei tea, kuidas täpselt need häälestatud peaks olema. Ta on need keeled kolmkõla nootide järgi häälede pannud.

Näide 2. Heino Sõnale kuulunud Tallinna Klaverivabriku rahvakandle häälestus.

Mähisega bassikeeli on neli: *D, E, A, D*. Nendest üht *D*-keelt kasutatakse dubleeriva bassikeelena. Lisaks kasutatakse dubleeriva bassikeelena ka *e*- ja *a*-keelt. Neli järgmist keelt *h, cis¹, d¹* ja *e¹* kasutatakse saatepartii mängimisel. Edasi tulevad viisikeeled *fis¹-e³*, millel mängitakse melodiat.

Kolmanda kandle, millega a-mollis mängiti, häälestus oli Eva Väljaotsa sõnul järgmine (pillist pole fotot ja ei ole teada, kas pill üldse alles on):

D E A D e a h c¹ d¹ e¹ f¹ g¹ a¹ h¹ c¹ d² e² f² g² a² h² c³ d³ e³

Üksi mängides pani Heino Sõna oma pilli kõrva järgi häälede. Kui ta musitseeris teistega koos, siis pani selle pilli järgi häälede, mis oli näiteks helihargi järgi häälestatud. Kui oli bassimängijaga kahekesi, siis basskitarrimängija häälestas oma pilli kandle järgi. Heino Sõna mainis, et vahel tuli ette olukordi, kus kannel läks õues mängimise ajal häälest ära õhuniiskuse muutumise tõttu. Sel hetkel polnud aega kannelt rahva ees häälestada ja hoopis basskitarrist, kellega parajasti koos mängiti, püüdis oma pilli käigu pealt ümber häälestada. (Sõna 5.02.2015)

2.4. Mängustiil ja -võtted

Selles alapeatükis on huvikeskmes Heino Sõna mängustiil ja -võtted. Püüan kirjeldada oma senise muusikalise kogemuse, koosmängimise ning salvestiste kuulamise põhjal neid elemente, mis on tavapärased või iseloomulikud kandlemehe esitatud muusikale. Võimalusel toon ka Heino Sõna enda kommentaare, mis puudutavad konkreetseid mänguvõtteid ja muusikalist esteetikat üldisemalt.

Heino Sõna mängustiil oli palju mõjutatud sellest, et ta mängis valdavalt pidudel, juubelitel ja pulmades, st sellistes olukordades, kus muusikult oodatakse energilist ning tantsulist muusikat. Tantsuks mängides eeldatakse, et muusika oleks ühtlases ja sobivas tempos, vormiosad selgelt eristuvad ning taktide algused parasjagu märgatavad, et teaks samme teha. Sõna pillimäng enamasti vastabki neile kriteeriumitele – see on kiire, hoogne, täpne ja tantsuline.

Mõnikord on võimalik muusiku karjääris märgata repertuaari- või stiilimuutusi, millega tema eri eluperioode iseloomustada. Heino Sõna ise ütles, et ta mängis kannelt kogu aeg samamoodi ning tema stiil ei ole aastakümnete jooksul muutunud. Mõned võtted tulid tal siiski aja jooksul juurde. Heino Sõna alustas lapsena kandlemängu oma isa eeskujul ning hiljem sai ta siit-sealt ideid juurde, mida rakendada muusitseerimisel.

2.4.1 Pilli asend mängimisel ja sõrmestus

Heino Sõna asetab pilli enda ette vanemal traditsioonilisemal moel, st lühemad keeled olid mängijale lähemal. Istudes või püsti seistes mängides olid kandle lühemad keeled enda poole, st mänguvõtted jäävad käte jaoks samaks. Sõna võis kandle asetada enda ette mitmel moel:

1. Istudes paneb ta kandle laua peale, lühemad keeled enda poole. Sealjuures toetab ta vahetevahel parema käe randme kandle virblitele. Vasaku käe ranne toetub kandle servale (vt foto 4 lisas 2).
2. Püsti mängides toetub pikema servaga laua peale st pikemad keeled maapinnale lähemal, kandle lühem serv toetub vastu seisvat mängijat. Et pilli paremini paigal hoida, asetab pillimees parema käe randme virblitele ja vasaku käe randme kandle servale (vt foto 5 lisas 2).
3. Kannel seisab spetsiaalse puldi peal. Puldil on kaks pulka, mis sobituvad kandle pikemas servas asuvasse kahte auku ja fikseerivad kandle asendi puldil. Sellisel juhul seisab kannel vertikaalselt pikema serva peal mängija ees (st pikemad keeled maapinnale lähemal).
4. Kannel ripub rihmaga kaelas või üle õla (vt foto 6 lisas 2) Rihma kinnitamiseks on kandle

servadesse lisatud kaks konksu. See võimaldab pilli mängida nii püsti seistes kui ka tooli peal istudes (ilma, et oleks vaja lauda pilli toetamiseks kasutada). Seda viimast rihmaga varianti Sõna vanemas eas enam ei kasutanud, sest see oli kaelale ja õlgadele liiga koormav.

Heino Sõna kasutas ainult noppimistehnikat nagu on näha videosalvestises 1 (lisa 4) lugu „Kur tu tecí“ esitades. Ta mängis parema käe kolme sõrmega²⁷ (1, 2, 3) viisi ja vasaku käe nelja sõrmega (1, 2, 3, 4) saatepartiit. Heli tekitamiseks tõmbas ta keeli, kasutades nii sõrmeotsi kui -küüsi. Sealjuures pidas kandlemees tähtsaks, et sõrmeküüned oleksid veidi pikemad ja toetaksid sõrmeplatju, sest see aitas tugevamale kõlale kaasa. Pöialdel olid isegi veidi pikemad küüned, arvatavasti selleks, et oleks mugavam tõmmata. Võrreldes teiste sõrmedega oli pöidlal veidi teistsugune asend (st pöial oli keele suhtes veidi väiksema nurga all kui näiteks nimetissõrm), mistõttu lühikesed küüned ei ulatuks niihästi keeleni. Kuna pöidlaliigutus oli vastassuunaline võrreldes 2. ja 3. sõrme liigutusega, siis võis pöidla tõmme jääda lihtsalt nõrgemaks, sest see polnud nii mugav võte. Sõrmed olid keelte tõmbamisel veidi kumerad.

Parema käega kasutas ta põhiliselt 2. ja 3. sõrme. Mõnikord lisandus pöial akordide ja topeltnootide mängimiseks. Libistava liigutusega tõmbas pillimees 2. ja/või 3. sõrmega keele(d) helisema ning liigutus lõppes vastu kõrvalasuvat keelt. Seejuures parema käe pöial toetus kandle lühima keele juures kõlakaanele või pillikeelele. Sellele kohale kõlakaanel oli aastatega isegi väike lohk kulunud. Juba helisevaid keeli pillimees ei summuta. See juhtub paratamatult ainult neil hetkedel, kui mängitakse järjest kõrvuti asuvaid keeli ning sõrm peatub juba helisema löödud keelel.

Mina olin enne Heino Sõnaga kohtumist harjunud kandlel meloodiat mängima 2., 3. ja 4. sõrmega. Minu jaoks oli esialgu harjumatu, et Sõna noppis viisi valdavalt vaid 2. sõrmega ning 3. sõrm tegi juurde tertsi või kaunistust. Näiteks kui meloodias oli järjest kolm madalamaks minevat nooti, siis mina olin harjunud neid mängima sõrmedega 2-3-4 või 2-3-2. Minule tundusid need variandid kiiremad ja riskivabamad noodiga eksimise suhtes. Seevastu Sõna mängis neid valdavalt vaid teise sõrmega: 2-2-2. Isegi kiiretes polkades tegi ta nii ning ei eksinud. Sellise 2-2-2-võtte pluss on see, et 3. sõrm on alati vaba ja soovi korral saab mängija alati 3. sõrmega lisada paralleelse tertsi juurde. See näitab, et kui on kogunud ja võimekas mängija, siis ka esmapilgul ebaratsionaalsena näivad võtted võivad kasulikuks osutada.

²⁷ Käesolevas töös kasutan sõrmede loetlemiseks Õime artiklis toodud nimetusi ja numbreid (Õim 2007, lk 41-45): pöial – 1; esisõrm ehk nimetissõrm – 2; keskmine sõrm – 3; nimetu sõrm – 4; väike sõrm – 5.

Vasaku käe ehk saatekäe 3. ja 4. sõrmega libistas ta põhibassid helisema takti rõhulisel osal. Ülejäänud akordi kuuluvate nootide mängimiseks noppisid 1. ja 2. sõrm kandlekeeli takti rõhuta osal. Sõrmestus on toodud näites 2. Minu jaoks oli vasaku käe töö alguses raske õppida, sest 4. sõrm on suhteliselt nõrgem sõrm ja peab nii harjumatu liigutust tegema kõige jämedamatel pillikeeltel. Esialgu see sõrm väsis väga kiiresti. Harjutamiseks lahendasin olukorra nii, et mängisin põhibassi kas ainult 3. või 4. sõrmega. Hiljem, kui sõrmed tugevamaks said, siis hakkasin 3. ja 4. sõrmega korraga keeli tõmbama.

Heino Sõna mäletas, et sarnase noppimistehnikaga oli Lõuna-Eestis teisigi kandlemängijaid. Üheks eeskujuks oli pillimehele virtuoosne kandlemängija Erni Kasesalu, kelle osavat ning ilusat mängu Sõna korduvalt kiitis.

2.4.2 Meloodia tõlgendus

Rahvamuusika interpretatsioonis on varieerimine olulisel kohal. On kahte tüüpi variatiivsust: algmeloodia (näiteks tuntud lauluviisi) individuaalse variandi teadlik või alateadlik kujundamine ning varieerimine meloodia kordamisel ühe esituse jooksul. Heino Sõna varieerib meloodiat suurel määral. Põhjused võivad olla erinevad: suulise traditsiooni muusikale omane üldine variantsus, meloodialiini ja -rütmi teadlik mitmekesistamine, sealhulgas kaunistamine, pinge hoidmine ja dünaamiline fraseerimine, suurema kõla saavutamine jms. Meloodiavariante vaadeldes tuleb jälgida nii helikõrgust (meloodialiini) kui ka rütmilist aspekti.

Variantide tegemine on Heino Sõna puhul lausa reegel – peaaegu iga läbimäng erineb millegi poolest eelnevast (vt noodistus „Sügis“ lisas 3). Varieerimist ja improvisatsioonilist lähenemist pillimängule ta hindas. Kui Sõna oli mulle uue loo ära õpetanud ning nägi, et mul tuleb põhiviis suhteliselt kindlalt välja, siis ta nii mõnigi kord hakkas ise juurde mängides variante tegema. Kui ma temaga koos mängides tegin midagi tavapärasest meloodiast teistmoodi (kas tegin kaunistusi või meloodia asemel mängisin harmoonia põhjal teist häält), siis ta ikka mainis, et nii on huvitav ja see teeb loo ilusamaks. Ükskord kui mängisime koos lugu Vaya con Dios, siis pärast kandlemees kommenteeris: „...ise hakkad improviseerima kohe... jõe mõnus oli. Ei taha ära lõpetada, kogu aeg pane muudkui edasi“ (Sõna 26.09.2016). Heino Sõna kasutab meloodia varieerimiseks kahte põhilist võtet:

1. Meloodia rütmiline täitmine (tihendamine). Sõna teeb seda enamasti kasutades repetitsioonivõtet. See võte on pillispetsiifiline ja Heino Sõna kasutab seda palju. Veerandnoote asendab ta kaheksandiknootide või kaheksandiknootide kuuteistkümnendike kordamisega. Näiteks polkades (2/4 taktimõõdu puhul) kasutab

muusik kaheksandiknootide jagamist kuueteistkümneks. Jagatud võivad olla kõik kaheksandiknoodid või ainult osa. Ta eelistab jagada kaheksandiknoote rõhulisel meetrumi osal, mis annab palale energilisema ning aktiivsema tunde.

2. Meloodia faktuuriline tihendamine – paralleelsetes intervallides (põhiliselt tertsid) mängimine, akordide kasutamine.
3. Kaunistuste (melismite) kasutamine.
4. Meloodia diatoniseerimine – altereeritud astmete asendamine diatoonilistega.
5. Meloodia „murdmine“ – meloodiafragmentide üleviimine teisse oktavisse.

Kommenteerin loetletud võtteid ja illustreerin neid noodinäidetega.

Pikema vältusega nootide rütmiline täitmine ehk tihendamine on kandelil väga levinud võte. See aitab fraasi edasi viia ja loo pinget ning energiataset hoida. Kandelil ei kesta heli väga kaua, vaid pigem lühikest aega, mistõttu on sagedane võte repetitsioon ehk noodi/heli kordamine. Näiteks kui Heino Sõna õpetas mulle ”Marupolka” ja aeglaselt ette mängis, siis kasutas ta meloodias peamiselt kaheksandiknoote nagu alguses meloodias need esinevad (vt näide 6 ja noot lisas 3). Kui ta ise üksi tavapärasel kiirusel mängis, siis on tema mängus kuulda valdavalt kuueteistkümneks-noot (näide 7). Näites 8 on toodud mõned sagedasemad rütmivariandid Heino Sõna esitatud „Marupolka” (terve pala noodistus asub lisas 3).

Näide 6. Loo „Marupolka“ algversiooni taktid 1-4 (Marupolka, vaadatud 2.08.2019)

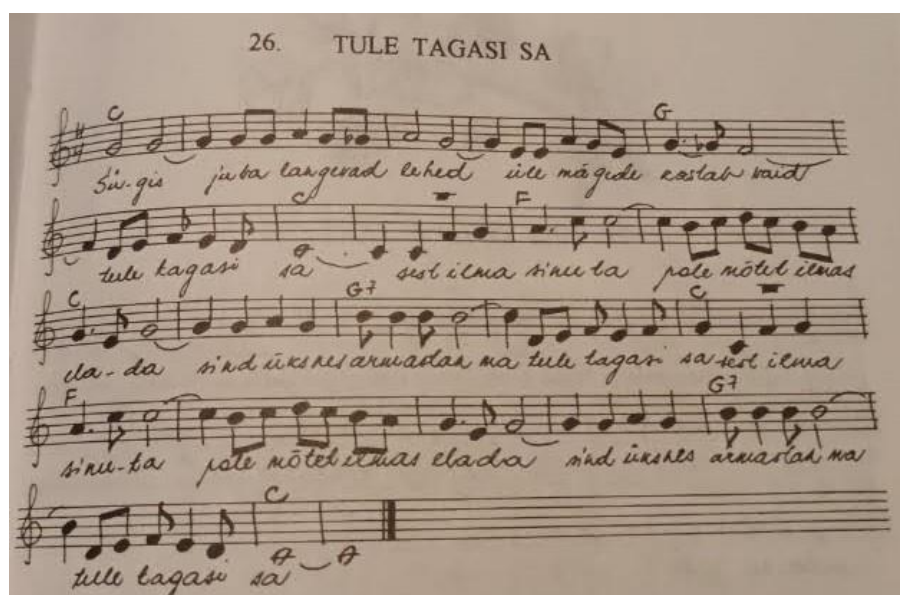

Näide 7. Sõna esitatud loos „Marupolka“ on repetitsiooniga tihendatud rütm taktides 3-6.

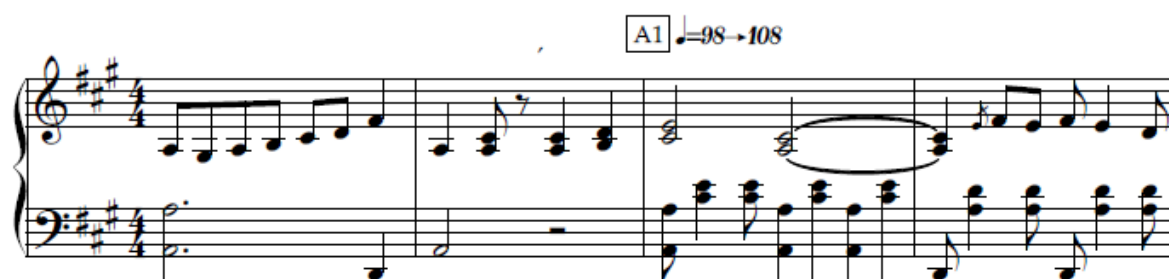

Näide 8. Sagedasemad meloodia rütmivariandid loos „Marupolka”: esimeses taktis on esialgne meloodia rütm, järgnevates taktides on toodud rütmivariandid.

Vahel lisab pillimees meloodia või selle osa alguse rõhutamiseks eeltakti, mida algselt meloodias ei ole (näide 9, 10, 11).

Näide 9. Loo „Sügis“ ehk „Tule tagasi sa“ algversioon. (Lustilaulik 2000, nr 26)

Näide 10. Heino Sõna mängitud variant loost „Sügis“ ehk „Tule tagasi sa“, mille noodistus on lisas 3. Enne meloodia algust taktis 1 ja 2 mängib pillimees loo meenutamiseks ja kandlekeelte tunnetamiseks veidi ette. Taktis nr 2 moodustavad 3. ja 4. löök eeltakti – siit alustab ta kindla rütmi ja tempoga mängimist.

Näide 11. Heino Sõna mängitud variant loost „Marupolka“, mille noodistus on lisas 3. Taktis 23 moodustavad takti viimased kolm kuuteistkümnendiknoodid h^1 , cis^1 , d^1 eeltakti.

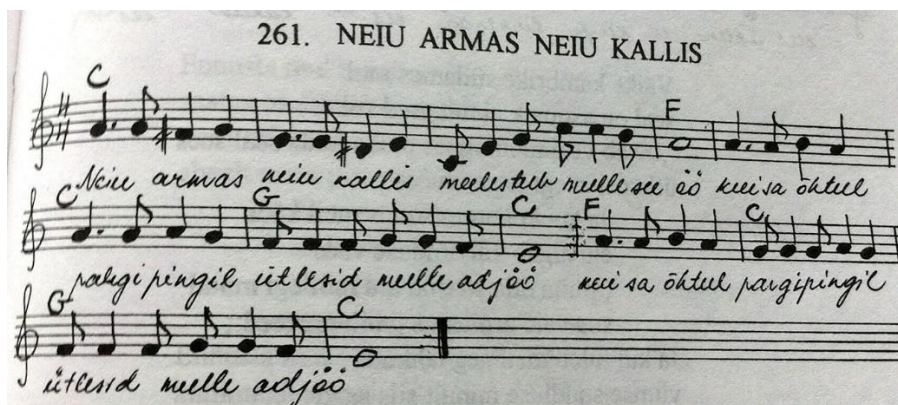
Meloodia faktuuriline tihendamine seisneb topeltnootide (mõnikord ka akordide), eriti paralleelsete tertside kasutamises (näide 11). Topeltnoodid on sageli võimendatud rütmi tihedusega, st sageli on kasutusel lühemad vältused. Heino Sõna mängus mõjub faktuur tihedalt (näiteks „Neiu armas, neiu kallis“ lisas 3).

Näide 11. Loo „Sügis“ meloodias mängib Sõna palju paralleelset tertsi.

Paralleelsed tertsid on üldiselt Euroopa rahvamuusika mitmehäälsuses väga levinud ja kandelil on see ka mugav ergonoomiline võte. Topeltnoote mängib ta nii parema kui ka vasaku käega. Topeltnoodi mängimiseks viisipartiis kasutab muusik parema käe 2. ja 3. sõrme samaaegselt. Kui sõrmed on keeltele asetatud nii, et üks vaba viisikeel jääb nende vahele, siis kahe sõrme koosmängul kõlab intervall tertsi. Põialt appi võttes saab mängida ka näiteks kvarti või seksti.

Veel üheks meloodia varieerimise võtteks on meloodia „diatoniseerimine“. See võte on pillispetsiifiline, sest tuleneb kandle häälestusest. Heino Sõna kasutatud diatoonilise kandle ehituse ja häälestuse omapära tõttu saab lugusid mängida vaid ühes helistikus. Pean silmas seda, et sellisel kandelil ei saa võtta kromatisme (st helistikuväliseid noote) ning teha modulatsioone. See on repertuaarivalikut ning lugude ülesehitust ja kujundamist piirav faktor. Kuid kohati lahendas Heino Sõna neid tehniliselt võimatuid olukordi omamoodi. Ta lihtsustas originaalviisi ning vajadusel asendas meloodianoote nii, et saaks mängida diatoonilise helilaadi astmeid kasutades (näide 12, 13, 14).

Näide 12. Loo „Neiu armas, neiu kallis“ algversioon (Lustilaulik 2000, nr 261)

Näide 13. Meloodia diatoniseerimine loo „Neiu armas, neiu kallis“ taktides 26 ja 27. Heino Sõna variant.

Näide 14. Meloodia diatoniseerimine loo „Neiu armas, neiu kallis“ taktides 50 ja 51. Heino Sõna variant.

Suure heliulatusega palade puhul tuleb rakendada meloodia n-ö murdmise võtet. Kuna oma vajaduste järgi kohandatud Tallinna Klaverivabriku kandel on viisikeeli suhteliselt vähem kui näiteks Maksim Alli kandel, siis teatud suurema ulatusega lugude mängimisel tuleb aegajalt viisi n-ö murda – st kui viisikeeli puudu jääb, siis Heino Sõna tõstab käe madalamasse oktavisse ja lõpetab seal meloodia (näiteks loos „Ära ilmal valu kaeba“). Vajadusel teeb sobiva See on pigem pilli ehitusest tingitud sundolukord kui taotluslik varieerimise võte.

2.4.3 Kaunistusvõtted (melismid)

Eelpool mainitud mänguvõtetele lisaks kaunistab Heino Sõna oma mängu eellöökide, *glissandode* ja „trillerdamisega“. Rahvamuusik Heino Tartes ütles, et raadios ta tunneb ära küll, kui Heino Sõna kandlemängu esitatakse: „Tal on kaunistatud ja trillereid palju“ (05.03.2017).

Mõnikord kaunistab Sõna viisi eellöökidega²⁸. Enamasti moodustavad nad põhiheliga sekundi või tertsi intervalli (näide 15, 16). See tuleneb pilli ehitusest, häälestusest ja mängutehnikast, kus sõrmed on juba valmis vastava intervalli võtmiseks. Eellööki mängib ta 3. sõrmega ja põhinooti 2. sõrmega. Eellööke on kandlel küllaltki mugav mängida.

Näide 15. „Sügis“ kaunistus eellöök moodustab koos põhiheliga intervalli tertsi.

Näide 16. „Sügis“ kaunistus eellöök läbi kõrvalnoodi, kõlab sekund.

Sõna mängule on iseloomulik ka *glissando*´de kasutamine, mis muudavad esituse virtuoosseks. Selle võtte jaoks libistab ta hoogsalt parema käega üle viisikeelte madalamatest nootidest kõrgemate nootide poole või vastupidises suunas. Näiteks lugu „Neiu armas, neiu kallis“ (videosalvestis 2 lisas 4) mängides teeb Sõna *glissando* ülevalt alla ja ka kohe alt ülesse. Parem käsi teeb hooga laia kaare üle viisikeelte ja 2. sõrme libistus paneb keeled helisema. Seejuures keeled paneb ta helisema kõigepealt nimetissõrme küünepoolega ning seejärel sõrmepeadega. Libistuste ja *glissando*´dest rääkides kasutan väljendit „alt üles“ või

28 Eellöök on põhihelile eelnev all- või ülalpool asetsev lühike heli.

„madalamalt kõrgemale”, mille puhul on mõeldud, et liikumine algab madalamatest helidest kõrgemate helide poole. Väljendite „ülevallt alla” või „kõrgemalt madalamale” puhul on mõeldud vastupidist, st liikumine algab kõrgematest helidest madalamate helide suunas.

Need hoogsad parema käe tõmbed üle kandlekeelte on efektsed nii visuaalselt kui muusikaliselt. Ta teeb neid nii alt-üles kui ülevallt-alla suunas, enamasti vaid ühes suunas. Selle võtte kohta, mida muusikateoorias *glissando* ks nimetatakse, kasutasime omavahel rääkides sõna „libistus”. Sõna ütles, et need olid nalja pärast tehtud. Sageli enne käetõmmet tõstis ta käe kõrgele üles ja rahvas jäi vaatama „ohoo, mis nüüd juhtub?”. Kui kandlemees langetas käe ja tõmbas hoogsalt üle keelte, siis rahval oli üllatus ning „ahhaa”-moment. See on efektne mänguvõte. Pillimehe sõnul olevat publik olnud sellest vaimustuses. *Glissando* 'sid teeb Heino Sõna pigem lausete või osade lõppudes. Näiteks teeb ta pala esimese osa lõpus üleminekuks teisele osale või teise osa lõpus, et minna üle sama osa kordusele. Heino Sõna teeb *glissando* 'sid sagedamini valssides, sest valssides on lause lõpus pikad mitmelöögilised noodid, mille ajal on hea võimalus teha mõni kaunistus loo ilmestamiseks. Näiteks esineb *glissandot* valsis „Kas mäletad kevadet õites” (madalamast noodist kõrgemate nootide poole) ja „Teleri ees”. Fokstrotina esitatud laulus „Neiu armas, neiu kallis” on kahesuunaline (ülevallt alla ja alt ülesse) libistus üleminekul teise osa kordusesse (näide 17). Erandlik on valss „Lucille“, kus 2016. aasta instrumentaalsalvestisel on kolm järjestikust kiiret *glissandot* ühe lause sees mitte lõpus. Samas sellesama valsi lauluga variandis 1985. aasta salvestisel koos Enn Purjega on vaid üksikud *glissandod*. Arvatavasti tuli see sellest, et üksi mängides saab rohkem kaunistusi teha ilma, et see laulmist segaks.

Näide 17. Loos „Neiu armas, neiu kallis“ on taktis 33 *glissando* alla ja siis kohe ülesse. Terve loo noodistus on lisas 3.

Kandlel on lihtne libistada sõrmega üle paari kolme keele kuni järgmise meloodianoodini ja niimoodi tehes kõlab kaunistusena lühike *glissando* (näide 18).

Näide 18. Loos „Sügis“ on lühike *glissando* taktis 44, mis kõlab ka justkui eeltakt.

Ise olen proovinud neid *glissando*´sid mängida. Need pole keerulised, ainus raskus on lõpetada *glissando* parajal hetkel, et viisi mängimisega õigel löögil ning õigest noodist jõuaks alustada. *Glissando*´sid (neid pikemaid libistusi) on kuulda juba varasematel basskitarristi Enn Purjega koos mängitud 1977. aasta salvestistel (nt valsis „Ju laias laanes“, „Sinised silmad“). Kandlemehe sõnul keegi teine ei mänginud kandlel selliseid libistusi (vähemalt vanema generatsiooni mängijate seas pole täheldanud), vaid ta ise hakkas neid tegema. Kui Tarteselt küsisin, kas ta on näinud teisi kandlemängijaid (lisaks Sõnale) pikki libistusi tegemas, siis vastas Tartes: „Ei ole ma näinud teisi. Tema oo ainus, tema võte“ (5.03.2017).

Triller ja „trillerdamine“ on võte, mida Heino Sõna pidas väga oluliseks ning heale kandlemängijale vajalikuks oskuseks. Heino Sõna kasutas mõistet trillerdamine nii repetitsiooni kui ka *tremolo* kohta. Omavahelistes vestlustes kasutasime ikka rahvapäraselt termineid triller ja trillerdamine. Klassikalise muusikateooria mõttes pole kandlemehe mängus trillerid vaid kasutatud oli rohkelt repetitsiooni. Tavaliselt ta tihendas meloodia rütmi muutes veerandnoodid kaheksandikeks ja kaheksandiknoodid kuuteistkümnenditeks. Näites 19 esineb ka variant, kus veerandnoodi asemel mängis Sõna kuuteistkümnendikke.

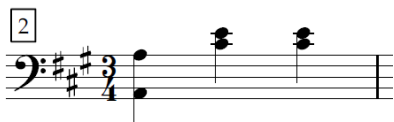
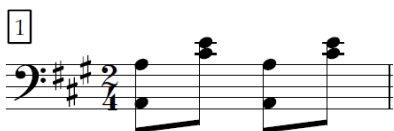
Näide 19. Meloodia rütmi tihendamine ehk nn trillerdamine loos „Neiu armas, neiu kallis“.

Trillerdamist teeb ta parema käe sõrme(de)ga ühel või kahel keelel (tertsis). Trillerdamisel liigub meloodiat mängiv sõrm samal keelel kiirelt edasi-tagasi – kord sõrmeпадjaga keelt vajutades ja seejärel seesama sõrm liigub ülesse nii, et sõrmeküüs lükkab keele helisema, st ta mängib vaheldumisi sõrmelööki ja küünelööki. Kandletundides mainis Heino Sõna korduvalt, et Aleksander Parkja mängis kannelt väga hästi ja tegi vägevalt tremolot. Heino Sõna kasutab pigem repetitsiooni kui *tremolot*.

Ühe loo puhul olen märganud kombinatsiooni eellöögist ja repetitsioonist, mis jätab mulje meloodia n-ö keerutamisest. Loo „Marina” (helisalvestis 2 lisas 4) alguses on omapärane kiire käik kolmel järjestikusel keelel edasi-tagasi (üles-alla), mida esimesel vaatlusel ja järgi proovimisel ei olegi väga lihtne aru saada, kuidas seda teha. Heino Sõna ise ütles, et nimetissõrm peab sõrmeliigesest pehme ja painduv olema ning siis sõrmeotsa edasi-tagasi keeltel libistada, st ühtepidi tõmmata keelt sõrmeпадjaga ja teistpidi lükata sõrmeküüne poolse osaga endast eemale. Minul tuleb see kaunistus küll teatud moel välja, aga kõlab kuidagi „uduselt” ja ebamääraselt. Aga Sõnal kõlab konkreetsemalt – arvatavasti tuleneb erinevus rütmis püsimisest, et kandlemees oskab täpselt õigel hetkel sõrme liikumise suunda vahetada, kuid mina mängin ebaühtlases rütmis.

2.4.4 Faktuurivõtted

Faktuuri puhul saab vaadata nii saatefaktuuri kui ka meloodia faktuuri. Meloodiaga seotud faktuurivõtteid käsitlesin eelmises alapeatükis (meloodia faktuuriline tihendamine). Siin keskendun saatepartiile. Heino Sõna mängitud saatepartiis on takti rõhulisel osal põhibass, mis toonika ja dominandi puhul kõlab oktavis. Seda mängib pillimees vasaku käe 3. ja 4. sõrmega. Takti või löögi rõhuta osal on akord ehk topeltnoot, mis põhineb akordinootidel. Neid noote tõmmatakse vasaku käe 1. ja 2. sõrmega. Selline topeltnootide kasutus annab faktuurile tihedust juurde. Saatefaktuuride näited on toodud näites 20, kus noodireal number 1 on kirjas saatefaktuur 2/4 taktimõõduga palade korral (näiteks polkad, reilendrid). Valsside ja teiste 3-peale taktimõõduga lugude saatefaktuur on toodud noodireal number 2. Kolmandal real (number 3) on näha rütmi, mida Heino Sõna kasutas rumbade saatmiseks. Noodirida number 4 kirjeldab 4/4 taktimõõduga palade saatefaktuuri (fokstrott, *slow fox*, 4/4 taktimõõduga laulud jms)

Näide 20. Saatefaktuurid erinevate taktimõõtude korral: 1) taktimõõt 2/4; 2) taktimõõt 3/4 ; 3) taktimõõt 4/4 rumba rütmiga; 4) muud palad taktimõõduga 4/4 .

Veel ühe variandina mängis Sõna nn vahelduva bassiga võtet (näide 21). Tavaliselt mängitakse põhibassi topeltnootidena – toonika ja dominandi puhul kõlavad need topeltnoodid oktaavis. Bassisaadet saab varieerida nii, et ühel löögil mängida põhibassi topeltnoodina, kuid järgmisel löögil võtta vaid kõrgem põhibass. Ülejärgmisel löögil mängida põhibassi jälle topeltnoodina, nii et kõlab ka madalam bass. Kuulajale jääb mulje, et põhibass liigub vaheldumisi oktav üles ja alla

Läbiminev bass on võte, mida Sõna nimetas „läbivaks bassiks”. Selle all pidas ta silmas, et üleminekul toonika funktsioonist subdominanti mängis ta bassikeeltele järgnevuse I-V-IV (näide 21). Seda on kandlel mugav mängida. Pillimees ütles, et ta ise õppis selle juurde.

Näide 21. Vahelduva ja läbimineva bassi näide.

Vahel üleminekul ühelt pala osalt teisele (A-B või B-A) mängib kandlemees saateks vaid ühe pika bassinoodi takti esimesele löögile – see annab selgema tunde osa lõppemisest. Basskitarrimängijate eeskujul hakkas Sõna ka kandlel tegema üksikuid bassikäike (näide 22), kus topeltnootidega saatmise asemel nopib ta akordi noote ükshaaval. Kui ma kandleõpilasena suutsin juba ladusalt põhilisi saatefaktuure mängida, siis Heino Sõna käskis ka selliseid bassikäike juurde õppida. Heino Sõna arvas, et need saatepartiis tehtud võtted (vahelduv bass, läbiminev bass ja üksikud bassikäigud) lisandusid ta mängu 1980–1990ndatel Väino Eroga koosmängimise aastatel.

Näide 22. Näite teises taktis on bassikäik $A-a-d^1$ üleminekul järgmisele osale rumbas „Sügis”.

Sõna kasutas lisaks parema käe 2. ja 3. sõrmele ka melodiat mängiva käe põialt, mis võimaldas tal kolmehelilisi akorde võtta (näiteks sekstakordi). Muusiku mängule on iseloomulik, et ta tegi mõnes loos esimese või teise osa meloodia lõpus kaunistava sekstakordi, mis ühtlasi markeerib üleminekut uuele vormiosale. Loos „Sügis” lisas pillimees sekstakordi vaid loo lõppu viimases taktis (näide 23). Vahetevahel mängis ta akorde arpedžeeritud kujul.

Näide 23. Sekstakord on mängitud loo „Sügis“ lõpus taktis 65.

Kandlemees laulis palju pillimängu saatel ning ta oli harjunud, et ka teised laulavad ühes. Seetõttu ta tihtilugu ei mänginud meloodiat kaasa, vaid lõi parema käega saatepartii ning lisas kaunistusi. Näiteks pala „Kas mäletad kevadet õites“ (helisalvestis 1 lisas 4) lauluga variandis mängis ta iga osa lõppu sekstakordi. Pala lõpupoole mängis ta laulu saateks lausa akordide kaskaadi (näide 24 ja noodistus lisas 3).

Kandlel Heino Sõna. Laulavad Anni Vitsberg, Eva Väljaots. Noodistanud Kaisa Nõges 2015.

Näide 24. Loos „Kas mäletad kevadet õites“ (lisa 3) on taktides 124-129 akordi kasutamine paremas käes, mis tavaliselt mängib meloodiat.

Pillimees meenutas, et Erni Kasesalu oli talle eeskujuks parema käe pöidla kasutama õppimisel. Heino Sõna kirjutas Kasesalu mängustiili omapära kohta: „Ka kasutas ta viisimängimisel pöialt, mis võimaldas mängimisel kasutada akorde. Selline stiil andis meloodiale väga kauni kõla” (Ranne 2017: 29). Samas ta tunnistas, et täielikult pöidlaga mängu ta ei õppinud ära. Heino Tartes meenutas intervjuus (Tartes 5.03.2017) Sõna laulmise kohta järgmist: „Mäletan 80ndatel käis kolhoosipidudel mängimas – laulmine oli põhiline. Bass ja siis rütm, mis tal oli. Viit ta tegi vaid seal soolokoha peal.”

Heino Sõna diatoonilise kandle ehitusest ja häälestusest tingituna kujundas kandlemees harmooniat toonika-, subdominant- ja dominantakordidega. Seega vahel taandas ta harmooniat kolmele akordile isegi siis, kui algvariandis oli neid rohkem.

2.4.5 Lugude kompositsioon ja tempo

Loo esitamise vorm sõltus esitamise situatsioonist – kas tegemist oli kontserdiga, salvestamisolukorraga, tantsupeoga või kandleõpilastele ette mängimisega. Sellest võis sõltuda näiteks läbimängude arv ja loo tempo. Teiseks on oluline jälgida, kas esitus oli koos lauluga või ainult instrumentaalne. Kui oli lauluga lugu, siis Heino Sõna tegi peaaegu alati loole sissejuhatus ehk eelmängu, sest siis „saab hääle kätte”, st õigest noodist laulma hakata. Pillimees ütles selle kohta „sissejuhatus” või „teeme ette ka”. Sageli oli eelmänguks²⁹ refrään või osa sellest. Vahel mängis ta ka lihtsalt paar korda põhiakordi ette. Laulude esitamisel, kas üksi või mitmekesi, on ülesehitus enamasti järgmine. Kõigepealt on instrumentaalne eelmäng ning siis lauldakse salmid (ja refräänid, kui need on) kuni viimase salmini. Enne viimast salmi tuleb instrumentaalne vaheosa ehk solo, kus kannel mängib meloodiat. Seejärel lauldakse ka viimane salm. Mõne hoogsama laulu lõppu hõikab Heino Sõna ka rõõmsalt „Ahoi!”. Kandlemees meenutas, et kunagi pani ta mõnele laulule vahemängu ajal hoopis teise meloodia vahele. Instrumentaallugusid alustas Sõna kohe loo algusest ilma eelmänguta ja mängis niikaua, kui tundus vajalik ja sobilik. Sageli olid sellisteks lugudeks polkad. Mõne üksiku loo puhul pole eri osade korduste arv stabiilne, st vahel mängis ta osade kordusi rohkem, vahel vähem. Näiteks, sõltuvalt esinemise olukorrast mängis Heino Sõna loo „Kur tu teci” esimest osa kas üks või kaks korda. Läti keeles lauldakse esimest osa vaid ühe korra ja arvatavasti sellest on Heino Sõnal harjumus esimest osa lühemalt mängida. Tantsuklubides oma kandleõpilastega esinedes leppisime enne kokku, et tantsuskeemi järgimiseks mängitakse selles loos esimest osa kordusega.

²⁹ Minu küsimuse peale, kas ta mõtles ise välja mõne originaalse sissejuhatus, vastas Heino Sõna, et on mõne teinud, aga ei mäleta enam.

Tantsuks mängides esitas Heino Sõna lugu nii pikalt, kui tundus hetkel sobilik. Erinevaid pillilugusid võis Heino Sõna pidudel mängida ka *nonstop*³⁰, st üksteise järgi ilma vahet pidamata, nii nagu sel hetkel palasid meelde tuli. Ta tegi mõningatest lugudest ka omaette popurriisid. Sõna võttis mõned vanemad isalt õpitud marsid ja valsid ning kombineeris kokku kaks popuriid – üks marssidest, teine valssidest.

Heino Sõna oli tantsuks mängimisel nii kogenud, et tema esitatud lood olid läbivalt stabiilses tempos, mis loo jooksul enamasti ei muutu. Vahel pala lõpus tehakse aeglustus. Pala „Marupolka” (lisa 3) puhul muutis ta viimases läbimängus tempot teadlikumalt veel kiiremaks, et tantsijatele väljakutset pakkuda. Heino Sõna pidas oluliseks head rütmitunnet ja ta ei nautinud, kui rütmist välja mängiti. Ta ütles ikka, et rütm peab kindel olema (Sõna 12.01.2017).

Heino Sõna panus eesti pärimusmuusikasse on oluline ja märkimisväärne. Seda näitab ka auhinna „Etnokulp 2018“ erikulbi andmine kandlemehele 2018. aastal. Etnokulbi näol on tegemist Eestis kõige olulisema pärimusmuusika auhinnaga, mida annab Eesti Pärimusmuusika Keskus koostöös Raadio 2 ja ETV2-ga. Tarmo Noormaa, Eesti Pärimusmuusika Keskuse juhataja, hindab Heino Sõna panust kõrgeks: „Heino on erakordne muusik ja inimene. Anda sellises vanuses välja plaat ja teha seda meisterlikul tasemel, on tõeliselt inspireeriv ja võimas!” (Eesti Pärimusmuusika Keskus, vaadatud 6.08.2022).

³⁰ Heino Sõna ise kasutas väljendit *nonstop* (ingl.k. lakkamatu, vahepeatusteta).

Kokkuvõte

Antud uurimistöö eesmärgiks oli Heino Sõna kui ühe kandlemängija portreeterimine ajastu kontekstis. Töö käigus sain vastused järgmistele uurimisküsimustele:

- Milline oli Heino Sõna muusiku ja oma ajastu inimesena?
- Kuidas Heino Sõna mängis ja interpreteeris repertuaari ning milline oli tema mängustiil?

Uurimine toimus ajavahemikul alates 2013. aasta veebruarist kuni augustini 2022 (vahepeal oli uurimises paus 2020–2022). Kogusin Heino Sõna kohta andmeid ja salvestisi ning viisin läbi intervjuud nii tema enda kui ka mõne muusikuga, kes teda tundis. Käisin ka Sõna juures traditsioonilist mängutehnikat õppimas ning mitmel korral esinesime koos kanneldel mõnel kontserdil või tantsuklubis. Saadud kogemused on väärtuslikud, et teha noodistusi ja ise traditsioonilises mängutehnikas pillilugusid juurde õppida, märgata kaunistusi ning variatsioone ja neid oma mängus rakendada.

Saadud materjali põhjal tegin ülevaate pillimehe eluloost ja muusikuteest, koostasın repertuaaritabeli, valisin välja palad noodistamiseks ja analüüsimiseks, kirjeldasin tema kannelde ehitust ja häälestust, mängutehnikat ja -stiili. Otsides vastust esimesele uurimisküsimusele selgus, et muusikuna oli Heino Sõna võimekas nii soolomängijana kui ka ansambli liikmena. Ta oli nõutud pillimees pidudel ning sünnipäevadel, esines rahvapillimängijate võistumängimistel, Nõukogude Liidu liiduvabariikides sõpruskontsertidel, muudel rahvamuusikakontsertidel ja tantsuklubides. Pidudel ta ka sageli laulis oma kandlemängu saatel.

Heino Sõna iseloomustati kui rõõmsameelset, sõbralikku, enesekindlat ja hea organiseerimisvõimega inimest. Talle meeldis esineda ning publikuga suhelda. Kandlemees nautis teiste muusikutega koos musitseerimist.

Elu lõpupoole jagas ta kandleõpetajana oma teadmisi ning oskusi noorematele muusikutele. Minagi olen saanud temalt innustust kandlemänguga jätkamiseks ning tema eeskujul lisan kaunistusvõtteid nii kandle- kui harfimängu.

Sõna repertuaaris oli vanu isalt-emalt kuulnud lugusid, aga samas kohanes ta aja ja publiku nõuetega uuemate lugude valikul. Ühtlasi paigaldas ta kandlele tol hetkel moodsa helivõimenduse lahenduse.

Elu jooksul mängis Sõna erinevates koosseisudes erinevaid pille, aga kõige hingelähedasemad olid talle diatoonilise häälestusega külakannel ja selle sarnaseks kohandatud rahvakannel. Kandlemängus oli ta nii osav ja tundis end kindlalt, et suutis pilli mängida nii

püsti seistes kui istudes, pill asetatud laua peale või riputatud kaela. Mängimisel kasutas ta noppimistehnikat. Lugusid õppis kuulmise järgi juurde.

Tema mäng oli hoogne, täpne, tantsuline, vajadusel kiire, sest ta oli harjunud tantsuks mängima. Ta esitas lugusid ühtlases tempos, kindlalt, varieerides meloodiat ja kasutades rohkelt kaunistusi.

Heino Sõna kandlemängu on kogenumal kuulajal võimalik kuulmise järgi ära tunda. Iseloomulikud on kaunistuste (nagu eellöögid ja *glissandod*) ning paralleelsetete tertside kasutamine. Tema mängus on tantsulisust, kindla rütmiga saatepartiit ning „trillerdamist“ nagu kandlemees seda ise nimetas. Viimase all pidas ta silmas rohke repetitsiooni kasutamist ja rütmi tihendamist.

Heino Sõna loomingu väärtus seisneb selles, et ta suutis hoida ja edasi kanda nii vana traditsioonilist kandlemängutehnikat kui ka lisada mängule oma stiilielemente, kaunistusi ja varieerimist. Erinevate mänguvõtete kasutamine mitmekesistab ning rikastab meloodiat ja saatefaktuuri. See omakorda teeb esitatud muusika ilmekamaks ja tekitab kuulajates huvi, mis aitab populariseerida rahvalikku muusikat.

Antud töös analüüsisin peamiselt Heino Sõna soolomängu, aga tasub uurida veel tema mängustiili ansamblis või laulu saateks.

Allikad

Intervjuud

- Barbo 13.01.2017. Intervjuu Leanne Barboga. Kaisa Nõges. Helisalvestis. Tallinn.
- Ero 7.03.2017. Intervjuu Väino Eroga. Kaisa Nõges. Helisalvestis. Tihemetsa.
- Kann 12.01.2017. Intervjuu Tuule Kanniga. Kaisa Nõges. Helisalvestis. Tallinn.
- Sõna 10.02.2013. Intervjuu Heino Sõnaga. Kaisa Nõges. Helisalvestis. Karksi-Nuia.
- Sõna 10.02.2013. Intervjuu Heino Sõnaga. Kaisa Nõges. Videolindistus. Karksi-Nuia.
- Sõna 5.12.2013. Intervjuu Heino Sõnaga. Kaisa Nõges. Helisalvestis. Karksi-Nuia.
- Sõna 5.12.2013. Intervjuu Heino Sõnaga. Kaisa Nõges. Videolindistus. Karksi-Nuia.
- Sõna 5.02.2015. Intervjuu Heino Sõnaga. Kaisa Nõges. Helisalvestis. Vasalemma.
- Sõna 26.09.2016. Intervjuu Heino Sõnaga. Kaisa Nõges. Helisalvestis. Vasalemma.
- Sõna 12.01.2017. Intervjuu Heino Sõnaga. Kaisa Nõges. Helisalvestis. Vasalemma.
- Sõna 19.04.2017. Intervjuu Heino Sõnaga. Kaisa Nõges. Helisalvestis. Vasalemma.
- Sõna 14.01.2017. Intervjuu Heino Sõnaga. Kaisa Nõges. Helisalvestis. Karksi-Nuia.
- Sõna 27.02.2017. Intervjuu Heino Sõnaga. Kaisa Nõges. Helisalvestis. Vasalemma.
- Tartes 5.03.2017. Intervjuu Heino Tartesega. Kaisa Nõges. Helisalvestis. Saverna.
- Väljaots 18.01.2017. Intervjuu Eva Väljaotsaga. Kaisa Nõges. Helisalvestis.

Kasutatud kirjandus

- Annuk, Eve 2006. *Ilmi Kolla ja tema aeg: biograafilise lähenemisviisi võimalusi nõukogude aja uurimise kontekstis*. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskond, kirjanduse ja rahvaluule osakond. Väitekiri. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Böning, Astrid 2002. *Vassili Sepa kandlemängu tehnika kirjeldus*. Viljandi Kultuurikolledž, muusikaosakond. Diplomitöö. Viljandi: Viljandi Kultuurikolledž.
- Eesti Pärimusmuusika Keskus. 9.10.2018. Uudised. *Etnokulbid 2018 võitjad selgunud!* <https://www.folk.ee/uudised/1524-etnokulp-2018-voitjad-selgunud> vaadatud 6.08.2022.
- Hirsijärvi, Sirkka, Pirkko Remes, Paula Sajavaara 2010. *Uuri ja kirjuta*. Tartu: Greif.
- Jussufi, Guldžahon 2016. *Kandle-Jussi ehk Johannes Rosenstrauchi muusikapäränd*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.
- Jussufi, Guldžahon 2018. *100 eesti rahvakandlemängijat ja -meistrit XX-XXI sajand*. Tallinn: Eesti Folkloorinõukogu.
- Karras, Pille 2011. *Diatoonilise kandle repertuaari seadmine kromaatilisele kandlele Joosep Kotkase ja Alfred Kuusi repertuaari põhjal: loominguulise magistrieksami kirjalik osa*. Tallinn-Viljandi: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia, Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia; muusikaosakond. Magistritöö. Tallinn-Viljandi.
- Karras, Pille 2010. *Väikekandle mänguvõtete õpetamine klassitunnis*. Õppematerjal. <https://oppekava.ee/vaikekandle-manguvotete-opetamine-klassitunnis/> vaadatud 7.08.2022.
- Kuus, Alfred 1974. *Juhiseid kandlemängu õppijale*. Toronto.
- Lustilaulik* 2000. I osa. Tallinn.
- Marupolka* [Laulupidu 2019 repertuaarimaterjalid], https://2019.laulupidu.ee/wp-content/uploads/Repertuaari-materjalid/Noodid/Marupolka_noot.pdf, vaadatud 2.08.2022.
- Nagel, Pille 1996. *Raplamaa kandlemängija Aivar Arak: rahvamuusika ja folkloori kateedri riigieksami teoreetiline töö*. Viljandi Kultuurikolledž, muusikaosakond. Lõputöö. Viljandi.
- Nirk, Maire 2010. *Võrumaa pillimees ja pillimeister Ilmar Hellamaa kujunemislugu*. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia: muusikaosakond. Bakalaureusetöö. Viljandi.
- Nõges, Kaisa 2015. *Uuema diatoonilise kandle mänguvõtete võrdlus Heino Sõna ja Heino Tartese näitel*. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia muusikaosakond. Seminaritöö. Viljandi.
- Ranne, Malle 2017. *Helise, kannel! Rahvamuusik Erni Kasesalu*. Tartu: Vali Press
- Salusaar, Aive 1987. *Nimekaid Otepää Keskkooli kasvandikke - rahvapillimees Heino Sõna*. Käsikiri. Otepää. Heino Sõna erakogus.
- Sildoja, Krista 2004. *Põhja-Pärnumaa viiuldajad ja nende mängumaneer 20. sajandi I poolel*. Magistritöö. Tallinn: Eesti Muusikaakadeemia muusikateaduse osakond. Tallinn.

- Strutzkin, Aino 1972. Eesti Raadio saade „Heliülesvõtted rahvapillimeeste võistumängult”, toimetaja Aino Strutzkin, eetris 16.07.1972. <https://arhiiv.err.ee/vaata/heliulesvotted-rahvapillimeeste-voistumangult> kuulatud 2016.
- Tali, Virve 2010. *Erni Kasesalu fenomen*. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia: muusikaosakond. Lõputöö. Viljandi.
- Tampere, Herbert 1975. *Eesti rahvapillid ja rahvatantsud*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Tõnurist, Igor 1996. *Uuem kannel Eestis ja naabermaades*. - Pillid ja pillimäng eesti külaelus. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 20-32.
- Tõnurist, Igor 2007. Päkarauakandle ajaloo. – Luhats, Toivo. 2007. *Päkarauakandle mänguõpetus*. Tallinn: Eesti Folkloori Selts, lk 7–13.
- Tõnurist, Igor 2008. Kannel. – *Eesti rahvapille*. Tallinn, Viljandi: Ajakirjade Kirjastus, lk 72-88.
- Uppin, Juhan 2015. *Karl Kikas inspiratsiooniallikana: mängustiili analüüs*. Tartu: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia muusikaosakond. Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia. Magistritöö. Tartu.
- Uppin, Juhan 2022. *Teppo-tüüpi lõõtspilli traditsioonilise mängustiili kujunemine 20. sajandil ja traditsiooniteadliku esituspraktika loomine*. Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia. Doktoritöö. Tallinn.
- Valk, Katrin 2005. *Labaga kannel Setumaal 20. sajandi algul: mängutraditsiooni ja pillilugude analüüs*. Tartu Ülikool: Kirjanduse ja rahvaluule osakond. Bakalaureusetöö. Tartu.
- Õim, Asta 2007. Häda sõrmede pärast. – *Oma keel* nr 14, lk 41-45.

Lisa 1. Repertuaar olemasolevate salvestiste põhjal

Repertuaari nimekiri on tehtud nende salvestiste põhjal, mida töö autoril õnnestus kuulata või vaadata. Kindlasti pole see täielik repertuaari nimekiri. Tabel on esmalt järjestatud žanri ja siis loo nime järgi. Loo nime järel ümarsulgudes on kirjas selle loo teine nimevariant. Kui on teada täpsem salvestusaeg, siis salvestusaasta järel on kirjas salvestuskuu (01=jaanuar, 02=veebruar, ..., 12=detsember). Igal salvestisel mängib Heino Sõna. Kui on veel esitajaid, siis see on märgitud veergu „Esitajad“. Kasutatud lühendid: ERR = Eesti Rahvusringhäälingu arhiiv, RKM Mgn = Riikliku Kirjandusmuuseumi magnetofonilindistus.

Jrk.nr	Loo žanr	Loo nimi	Salvestuse aasta	Esitajad (lisaks Heino Sõnale)	Salvestise asukoht
1	fokstrott	Ema õpetus	2019	Eva Väljaots	CD Kaisa Nõges erakogu
2	fokstrott	Karksi hümn	1977-12	Enn Purje	ERR
3	fokstrott	Kullast süda	1985-11	Enn Purje	ERR
4	fokstrott	Layla	2016-01		Eva Väljaots erakogu
5	fokstrott	Marina	1985-11	Enn Purje	ERR
6	fokstrott	Marina	2014-09		Eva Väljaots erakogu
7	fokstrott	Marina	2014-10	Eva Väljaots	Eva Väljaots erakogu
8	fokstrott	Marina	2015-01		Eva Väljaots erakogu
9	fokstrott	Marina	2017-03	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
10	fokstrott	Neiu armas, neiu kallis	2013-12		Kaisa Nõges erakogu
11	fokstrott	Neiu armas, neiu kallis	2015-02		Kaisa Nõges erakogu
12	fokstrott	Nii kui üks pääsuke	2013-02		Kaisa Nõges erakogu
13	fokstrott	Nii kui üks pääsuke	2014-11		Eva Väljaots erakogu
14	fokstrott	Oi aegu ammuseid	2016-01		Eva Väljaots erakogu
15	fokstrott	Oo Maria	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
16	fokstrott	Sinav kaugus	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
17	fokstrott	Sinililled	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
18	fokstrott	Sinule kullast südant	2013-02		Kaisa Nõges erakogu
19	fokstrott	Sonny Boy	2013-02		Kaisa Nõges erakogu
20	fokstrott	Suvel Nuias	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
21	fokstrott	Suvel Nuias	1977-12	Enn Purje	ERR
22	fokstrott	Suvel Nuias	2017-01		Kaisa Nõges erakogu
23	fokstrott	Suvel Nuias	2017-01	Tuule Kann, Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu

Jrk.nr	Loo žanr	Loo nimi	Salvestuse aasta	Esitajad (lisaks Heino Sõnale)	Salvestise asukoht
24	fokstrott	Südalinn	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
25	fokstrott	Tantsukingad (Väike kingsepp)	1959		RKM, Mgn. ER 17
26	fokstrott	Tantsukingad (Väike kingsepp)	2019	Eva Väljaots	CD Kaisa Nõges erakogu
27	fokstrott	Tantsukingad (Väike kingsepp)	1977-12	Enn Purje	ERR
28	fokstrott	Tantsukingad (Väike kingsepp)	2017-03		Kaisa Nõges erakogu
29	fokstrott	Tule tagasi Johnny	1985-11	Enn Purje	ERR
30	fokstrott	Tule tantsima	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
31	fokstrott	Tule tantsima	2019	Eva Väljaots	CD Kaisa Nõges erakogu
32	fokstrott	Tule tantsima	1985-11	Enn Purje	ERR
33	fokstrott	Vana õunapuu	2019		Kaisa Nõges erakogu
34	fokstrott	Õhtud Moskva lähistel	2016-01	Eva Väljaots	Eva Väljaots erakogu
35	fokstrott <i>slow</i>	Kallim saada mulle padi	2013-12		Kaisa Nõges erakogu
36	fokstrott <i>slow</i>	Kord oli mul üks kallike	2014-11		Eva Väljaots erakogu
37	fokstrott <i>slow</i>	Laev tõstis purjed	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
38	fokstrott <i>slow</i>	Mullu mina muidu karjas käisin	2016-01	Eva Väljaots	Eva Väljaots erakogu
39	fokstrott <i>slow</i>	Poega oodates	2019	Eva Väljaots	CD Kaisa Nõges erakogu
40	fokstrott <i>slow</i>	Poega oodates	2014-11		Eva Väljaots erakogu
41	fokstrott <i>slow</i>	Rohelised aasad	1977-12	Enn Purje	ERR
42	fokstrott <i>slow</i>	Suveöö	2015		Eva Väljaots erakogu
43	fokstrott <i>slow</i>	Vesiroosid	2019	Eva Väljaots	CD Kaisa Nõges erakogu
44	fokstrott <i>slow</i>	Vesiroosid	1985-11	Enn Purje	ERR
45	fokstrott <i>slow</i>	Vesiroosid	2014-11		Eva Väljaots erakogu

Jrk.nr	Loo žanr	Loo nimi	Salvestuse aasta	Esitajad (lisaks Heino Sõnale)	Salvestise asukoht
46	fokstrott <i>slow</i> , polka	Vana ja uus	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
47	fokstrott <i>slow</i> , polka	Vana ja uus	1977-12	Arvo Annuk, Enn Purje	ERR
48	marss	Heale sõbrale	1959		RKM, Mgn. ER 17
49	marss	Hüüavad pasunad	2015		Eva Väljaots erakogu
50	marss	Hüüavad pasunad	2014-11		Eva Väljaots erakogu
51	marss	Kui kungla rahvas	1959		RKM, Mgn. ER 17
52	marss	Lendurite marss	2017-04		Kaisa Nõges erakogu
53	marss	Popurrii marssidest	2014-11		Eva Väljaots erakogu
54	marss	Popurrii marssidest	2017-01	Tuule Kann, Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
55	muu	Aisakell	1977-12	Enn Purje	ERR
56	muu	Aisakell	2016-12	Kaisa Nõges, Leanne Barbo, Eva Väljaots	Kaisa Nõges erakogu
57	muu	Juba linnukesed	2013-12		Kaisa Nõges erakogu
58	muu	Krakovjakk	2015		Eva Väljaots erakogu
59	muu	Kur tu teci (Kuo tu teci)	2016-12	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
60	muu	Kur tu teci (Kuo tu teci)	2017-01	Tuule Kann, Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
61	muu	Lapsed rõõmustage	2015		Eva Väljaots erakogu
62	muu	Linnaplika (Tinna)	2017-01	Tuule Kann, Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
63	muu	Linnaplika (Tinna)	2017-03	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
64	muu	nimeta kirikulugu	2016-12	Kaisa Nõges, Leanne Barbo, Eva Väljaots	Kaisa Nõges erakogu
65	muu	Padespan (nadinunnadi)	2017-03	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
66	muu	Põdrajaht	2015		Eva Väljaots erakogu
67	muu	Püha öö	2014-11		Eva Väljaots erakogu
68	muu	Püha öö	2016-12	Kaisa Nõges, Leanne Barbo, Eva Väljaots	Kaisa Nõges erakogu
69	muu	Sitikad ja satikad (Vengerka)	2016-04	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
70	polka	Isa polka	2014-11		Eva Väljaots erakogu

Jrk.nr	Loo žanr	Loo nimi	Salvestuse aasta	Esitajad (lisaks Heino Sõnale)	Salvestise asukoht
71	polka	Isa polka	2017-01	Tuule Kann, Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
72	polka	Isa polka	2017-03	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
73	polka	jänese polka	1977-12	Enn Purje	ERR
74	polka	jänese polka	2017-04	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
75	polka	Klara (Oo dorogaja)	2016-09	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
76	polka	Kui naane minno pahandas	1959		RKM, Mgn. ER 17
77	polka	Kui naane minno pahandas	2015		Eva Väljaots erakogu
78	polka	Marupolka	1959		RKM, Mgn. ER 17
79	polka	Marupolka	2017-03		Kaisa Nõges erakogu
80	polka	Marupolka	2017-03	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
81	polka	Pikk tee	2019	Eva Väljaots	CD Kaisa Nõges erakogu
82	polka	Pikk tee	1985-11	Enn Purje	ERR
83	polka	Pikk tee	2017-04		Kaisa Nõges erakogu
84	polka	Pillikeele polka	2019	Eva Väljaots	CD Kaisa Nõges erakogu
85	polka	Pillikeele polka	2014-11		Eva Väljaots erakogu
86	polka	Pillikeele polka	2015-02		Kaisa Nõges erakogu
87	polka	Pillikeele polka	2016-09	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
88	polka	Polka	1959		RKM, Mgn. ER 17
89	polka	Polka	1959		RKM, Mgn. ER 17
90	polka	polka	2015		Eva Väljaots erakogu
91	polka	Polka	1977-12	Enn Purje	ERR
92	polka	polka	2013-02		Kaisa Nõges erakogu
93	polka	Polka	2013-12		Kaisa Nõges erakogu
94	polka	Polka	2014-11	Eva Väljaots	Eva Väljaots erakogu
95	polka	Siidilipp ja hõbepurjed	1977-12	Enn Purje	ERR
96	polka	Siidilipp ja hõbepurjed	2017-04	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
97	polka	Tartu linna turu peal	2015		Eva Väljaots erakogu
98	polka	Tartu linna turu peal	2014-11		Eva Väljaots erakogu
99	polka	Teekonnalaul	2015		Eva Väljaots erakogu
100	polka	Teekonnalaul	2015		Eva Väljaots erakogu
101	polka	Teekonnalaul	2019	Eva Väljaots	CD Kaisa Nõges erakogu
102	polka	Teekonnalaul	2013-02		Kaisa Nõges erakogu
103	polka	Teekonnalaul	2014-11		Eva Väljaots erakogu
104	polka	Teekonnalaul	2017-01		Kaisa Nõges erakogu

Jrk.nr	Loo žanr	Loo nimi	Salvestuse aasta	Esitajad (lisaks Heino Sõnale)	Salvestise asukoht
105	polka	Ära sina võta vana naist (Rebane läks lõunale)	2015		Eva Väljaots erakogu
106	polka	Ära sina võta vana naist (Rebane läks lõunale)	2014-11		Eva Väljaots erakogu
107	reilender	Ambrosiuse jõulupuu (Sambrosius)	2015-02		Kaisa Nõges erakogu
108	reilender	Ambrosiuse jõulupuu (Sambrosius)	2016-12		Kaisa Nõges erakogu
109	reilender	Ambrosiuse jõulupuu (Sambrosius)	2017-03	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
110	reilender	Ambrosiuse jõulupuu (Sambrosius)	2017-03	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
111	reilender	Kassil olid pojad	2015		Eva Väljaots erakogu
112	reilender	Loodi Leo ja Laaban	2016-12		Kaisa Nõges erakogu
113	reilender	Läksin läbi linnatänava	2015		Eva Väljaots erakogu
114	reilender	Oli mul üks kallike (Mul on nüüd kallike)	2019	Eva Väljaots	CD Kaisa Nõges erakogu
115	rumba	Capri saarel	2017-01		Kaisa Nõges erakogu
116	rumba	Capri saarel	2017-01	Tuule Kann, Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
117	rumba	Kodu ja ristikhein	2015		Eva Väljaots erakogu
118	rumba	Kodu ja ristikhein	2015		Eva Väljaots erakogu
119	rumba	Kodu ja ristikhein	2013 -02		Kaisa Nõges erakogu
120	rumba	Kodu ja ristikhein	2015 -02		Kaisa Nõges erakogu
121	rumba	Kodu ja ristikhein	2017 -03	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
122	rumba	Leheke	2017-03	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
123	rumba	Miks nii mahe on tuul	2016-01		Eva Väljaots erakogu
124	rumba	Mälestus	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
125	rumba	Mälestus	1977-12	Enn Purje	ERR
126	rumba	Purpurroosid	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
127	rumba	Rahune süda	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
128	rumba	Seal kaugel läänes/ Mehhiko teel	1985-11	Enn Purje	ERR

Jrk.nr	Loo žanr	Loo nimi	Salvestuse aasta	Esitajad (lisaks Heino Sõnale)	Salvestise asukoht
129	rumba	Sügis (Tule tagasi sa)	2015		Eva Väljaots erakogu
130	rumba	Sügis (Tule tagasi sa)	1985-11	Enn Purje	ERR
131	rumba	Sügis (Tule tagasi sa)	2014-11	Eva Väljaots	Eva Väljaots erakogu
132	rumba	Vanas kohvikus	2019	Eva Väljaots	CD Kaisa Nõges erakogu
133	rumba	Vanas kohvikus	1977-12	Enn Purje	ERR
134	rumba	Üürike on jaaniöö	2015		Eva Väljaots erakogu
135	valss	Armastus (Tuli põleb, küll on valus)	1985-11	Enn Purje	ERR
136	valss	Armastuse tähed	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
137	valss	Ei me ette tea	1959		RKM, Mgn. ER 17
138	valss	Emake kallike	2016-01		Eva Väljaots erakogu
139	valss	Eva valss	2019	Eva Väljaots	CD Kaisa Nõges erakogu
140	valss	Head ööd	2013-12		Kaisa Nõges erakogu
141	valss	Hulkuri valss	1977-12	Arvo Annuk, Enn Purje	ERR
142	valss	Igihaljas kuusk	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
143	valss	Ju laias laanes	1977-12	Enn Purje	ERR
144	valss	Jungla laul (Turalleir)	1985-11	Enn Purje	ERR
145	valss	Kaks lauljat	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
146	valss	Kaks väikest laululindu	2015		Eva Väljaots erakogu
147	valss	Kaks väikest laululindu	2014-11		Eva Väljaots erakogu
148	valss	Kas mäletad kevadet õites	2015	Eva väljaots, Anni Vitsberg	Eva Väljaots erakogu
149	valss	Kas mäletad kevadet õites	2013-12		Kaisa Nõges erakogu
150	valss	Kas mäletad kevadet õites	2014-05		Eva Väljaots erakogu
151	valss	Kas mäletad kevadet õites	2014-11	Eva Väljaots	Eva Väljaots erakogu
152	valss	Kitarre käes (Mul kannel käes)	1985-11	Enn Purje	ERR

Jrk.nr	Loo žanr	Loo nimi	Salvestuse aasta	Esitajad (lisaks Heino Sõnale)	Salvestise asukoht
153	valss	Kitarre käes (Mul kannel käes)	2013-12		Kaisa Nõges erakogu
154	valss	kodukotus	2015	Kaisa Nõges, Eva Väljaots	Eva Väljaots erakogu
155	valss	Kodumetsa nõlvad (Koduküla nõmmed)	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
156	valss	Kodumetsa nõlvad (Koduküla nõmmed)	2017-01		Kaisa Nõges erakogu
157	valss	Koidula valss	2015	Kaisa Nõges, Eva Väljaots	Eva Väljaots erakogu
158	valss	Koidula valss	2013-02		Kaisa Nõges erakogu
159	valss	Koidula valss	2014-11		Eva Väljaots erakogu
160	valss	Koidula valss	2017-03		Kaisa Nõges erakogu
161	valss	Koidula valss	2017-03	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
162	valss	Kui on arm	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
163	valss	Kui on arm	2015		Eva Väljaots erakogu
164	valss	Kui roosid õitsend	1977-12	Arvo Annuk, Enn Purje	ERR
165	valss	Kui õhtul läände	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
166	valss	Kurzeme külas	2016-12		Kaisa Nõges erakogu
167	valss	Kurzeme külas	2017-01		Kaisa Nõges erakogu
168	valss	Lainetel (Kiigu paadike)	1959		RKM, Mgn. ER 17
169	Valss	Lainetel (Kiigu paadike)	2015		Eva Väljaots erakogu
170	valss	Lainetel (Kiigu paadike)	2019	Eva Väljaots	CD Kaisa Nõges erakogu
171	valss	L'amore	1959		RKM, Mgn. ER 17
172	valss	Las mööduvad aastad	2017-01		Kaisa Nõges erakogu
173	valss	Lucille	2015		Eva Väljaots erakogu
174	valss	Lucille	1985-11	Enn Purje	ERR
175	valss	Luiged	2016-04	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
176	valss	Luiged	2016-05	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
177	valss	Lustilik	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
178	valss	Ma tahaksin kodus olla			
179	valss	Maikuu suur toomepuu	2017-04		Kaisa Nõges erakogu
180	valss	Mets mühiseb	2015		Eva Väljaots erakogu

Jrk.nr	Loo žanr	Loo nimi	Salvestuse aasta	Esitajad (lisaks Heino Sõnale)	Salvestise asukoht
181	valss	Mets mühiseb	2013-02		Kaisa Nõges erakogu
182	valss	Metsajärv (nn. Isa valss)	2016-09	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
183	valss	Metsajärv (nn. Isa valss)	2017-01	Tuule Kann, Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
184	valss	Metsalilled	2016-01		Eva Väljaots erakogu
185	valss	Metsas vaikeses oja voolab	2017-01		Kaisa Nõges erakogu
186	valss	Mu süda see kerkib ja keeb (Näkineiu)	1985-11	Enn Purje	ERR
187	valss	Mulgi neiud	1977-12	Enn Purje	ERR
188	valss	Mustlase elu	2015		Eva Väljaots erakogu
189	valss	Mälestus Viljandist	2019	Eva Väljaots	CD Kaisa Nõges erakogu
190	valss	Oh jää sa nüüd mu süda vait	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
191	valss	Oleksin laululind	2019	Eva Väljaots	CD Kaisa Nõges erakogu
192	valss	Oleksin laululind	2017-03		Kaisa Nõges erakogu
193	valss	Omaloominguline valss	1959		RKM, Mgn. ER 17
194	valss	Omaloominguline valss	2013-02		Kaisa Nõges erakogu
195	valss	Padespan (nadinunnadi)	2015	Anni Vitsberg	Eva Väljaots erakogu
196	valss	Perekonnavalss	2015	Kaisa Nõges, Eva Väljaots	Eva Väljaots erakogu
197	valss	Pingike	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
198	valss	Pingike	1977-12	Enn Purje	ERR
199	valss	Pingike	2013-02		Kaisa Nõges erakogu
200	valss	Popurii valssidest	2014-11		Eva Väljaots erakogu
201	valss	Popurii valssidest	2016-05	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
202	valss	Popurii valssidest	2017-01	Tuule Kann, Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
203	valss	sammus neiu veel koduteel	2017-04		Kaisa Nõges erakogu
204	valss	Sind tervitan, hällilaps	2015-02		Kaisa Nõges erakogu
205	valss	Sinised silmad	1977-12	Enn Purje	ERR
206	valss	Suudluse süünd (Ilusas Eedeni aias)	1985-11	Enn Purje	ERR

Jrk.nr	Loo žanr	Loo nimi	Salvestuse aasta	Esitajad (lisaks Heino Sõnale)	Salvestise asukoht
207	valss	Sõduri kutse (Kuramaa rannal)	2017-01	Tuule Kann	Kaisa Nõges erakogu
208	valss	Sügis Otepääl	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
209	valss	Sügis Otepääl	2019	Eva Väljaots	CD Kaisa Nõges erakogu
210	valss	Tasa heliseb kelluke	2014-11		Eva Väljaots erakogu
211	valss	Tasa heliseb kelluke	2017-03	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
212	valss	Teleri ees	2003	Väino Ero	CD, Kaisa Nõges erakogu
213	valss	Teleri ees	2016-09	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
214	valss	Teleri ees	2013-12		Kaisa Nõges erakogu
215	valss	Teleri ees	2014-11		Eva Väljaots erakogu
216	valss	Teleri ees	2015-02		Kaisa Nõges erakogu
217	valss	Tule ääres istun mina	2016-01	Eva Väljaots	Eva Väljaots erakogu
218	valss	Tulipunased roosid	1985-11	Enn Purje	ERR
219	valss	Uusaasta valss	2014-11		Eva Väljaots erakogu
220	valss	Uusaasta valss	2014-11		Eva Väljaots erakogu
221	valss	Uusaasta valss	2019	Eva Väljaots	CD Kaisa Nõges erakogu
222	valss	Vaata, lilled värisevad	1977-12	Enn Purje	ERR
223	valss	Valged õied (Kui tuled sa)	1977-12	Enn Purje	ERR
224	valss	Valss	1959		RKM, Mgn. ER 17
225	valss	Valss	1959		RKM, Mgn. ER 17
226	valss	Valss	2017-04		Kaisa Nõges erakogu
227	valss	Valss "Süda ihaldab laineid"	1959		RKM, Mgn. ER 17
228	valss	Vaya con Dios	2017-01		Kaisa Nõges erakogu
229	valss	Vaya con Dios	2017-01	Tuule Kann, Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
230	valss	Vaya con Dios	2017-03	Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
231	valss	Viimane nelk	2019	Eva Väljaots	CD Kaisa Nõges erakogu
232	valss	Viimane nelk	2014-11		Eva Väljaots erakogu
233	valss	Viimane nelk	2017-04		Kaisa Nõges erakogu
234	valss	Viljandi paadimees	1959		RKM, Mgn. ER 17
235	valss	Viljandi paadimees	2017-01	Tuule Kann, Kaisa Nõges	Kaisa Nõges erakogu
236	valss	Ära ilmal valu kaeba	2013-02		Kaisa Nõges erakogu
237	valss	Ära ilmal valu kaeba	2014-11		Eva Väljaots erakogu

Jrk.nr	Loo žanr	Loo nimi	Salvestu- se aasta	Esitajad (lisaks Heino Sõnale)	Salvestise asukoht
238	valss	Üksik lõõtspill	2016-01	Eva Väljaots	Eva Väljaots erakogu
239	valss	Üksik lõõtspill	2016-01		Eva Väljaots erakogu
240	valss	Üksik rastamees	2016-01	Eva Väljaots	Eva Väljaots erakogu
241	valss	Üksik rastamees	2016-01	Eva Väljaots	Eva Väljaots erakogu
242	valss, polka	Ei me ette tea	2013-02		Kaisa Nõges erakogu
243	valss, polka	Mustlase elu	2013-02		Kaisa Nõges erakogu
244	valss, reilender	Lihtne kandlemees	2014-11		Eva Väljaots erakogu

Lisa 2. Fotod

Foto 1. Heino Sõna hauakivi tema kalmul Pärnamäe kalmistul Tallinnas 2020. aastal.

Foto 2. Heino Sõna harjutab lõõtsamängu. Karksi-Nuias mais 2018.

Foto 3. Heino Sõna ja Kaisa Nõges mängivad Nõgese diplomikontserdil Viljandis juunis 2015. Pildistas Leanne Barbo Pärimusmuusikakeskuse Aida väikeses saalis.

Foto 4. Heino Sõna mängib kannelt istudes. Viljandis juuni 2018.

Foto 5. Heino Sõna mängib püsti seistes, kannel toetatud lauale. Vasalemmas 2016.

Foto 6. Heino Sõna mängib helivõimendusega kannelt püsti seistes. Karksi-Nuia mägedes ~1985. aastal. Heino Sõna erakogu.

Lisa 3. Noodistused

Siin lisas on toodud noodistused lugudele „Sügis“, „Marupolka“ algversioon ja Heino Sõna versioon, „Neiu armas, neiu kallis“, „Kas mäletad kevadet õites“.

Sügis (Tule tagasi sa)

rahvalik laul

A1 $\text{♩} = 98 \rightarrow 108$

5 $\text{♩} = 108$

9 B1

14 B2

18

2

22

$\text{♩} = 110$

A2

Musical score for measures 22-25. The piece is in A major (two sharps) and 4/4 time. The tempo is marked as quarter note = 110. The key signature is A major. The score consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The melody in the treble staff features eighth and quarter notes, with some chords. The bass staff provides a steady accompaniment with chords and eighth notes.

26

B3

Musical score for measures 26-30. The piece is in A major (two sharps) and 4/4 time. The key signature is A major. The score consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The melody in the treble staff features quarter and eighth notes, with some chords. The bass staff provides a steady accompaniment with chords and eighth notes.

31

Musical score for measures 31-34. The piece is in A major (two sharps) and 4/4 time. The key signature is A major. The score consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The melody in the treble staff features quarter and eighth notes, with some chords. The bass staff provides a steady accompaniment with chords and eighth notes.

35

B4

Musical score for measures 35-39. The piece is in A major (two sharps) and 4/4 time. The key signature is A major. The score consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The melody in the treble staff features quarter and eighth notes, with some chords. The bass staff provides a steady accompaniment with chords and eighth notes.

40

Musical score for measures 40-43. The piece is in A major (two sharps) and 4/4 time. The key signature is A major. The score consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The melody in the treble staff features quarter and eighth notes, with some chords. The bass staff provides a steady accompaniment with chords and eighth notes.

44 A3

48 B5

53

57 B6

62 *rit.*

Kandlel Heino Sõna. Eva Väljaots erakogu 2014. Noodistanud Kaisa Nõges 2022.

Noot „Marupolkast“, kus on näha meloodia algversioon. Noot on pärit Laulupidu 2019 repertuaarimaterjalidest (Marupolka, vaadatud 2.08.2022)

Marupolka

rhvm.

Piano introduction in G major, 2/4 time. The music consists of four measures of chords in the right hand and bass notes in the left hand. A dynamic marking of *f* is present in the first measure.

First system of the melody, measures 1-4. Measure 1 is marked with a box 'A'. The melody is in G major, 2/4 time, with a treble clef and a key signature of one sharp (F#).

Second system of the melody, measures 5-8. The melody continues in G major, 2/4 time.

Third system of the melody, measures 9-12. Measure 9 is marked with a box 'B'. The melody continues in G major, 2/4 time.

Fourth system of the melody, measures 13-16. The melody continues in G major, 2/4 time.

Fifth system of the melody, measures 17-20. Measures 19 and 20 are marked with a box '5'. The melody concludes in G major, 2/4 time.

Marupolka

rahvaviis

♩ = 125

A1

Musical notation for the first system of Marupolka, measures 1-7. It features a treble and bass clef with a key signature of two sharps (F# and C#) and a 2/4 time signature. The music includes chords with accents and a melodic line in the treble.

8 B1

Musical notation for the second system of Marupolka, measures 8-13. It continues the piano accompaniment with a steady bass line and chords in the treble.

14

Musical notation for the third system of Marupolka, measures 14-19. It includes a change in the bass line and a melodic flourish in the treble at the end of the system.

20 A2

Musical notation for the fourth system of Marupolka, measures 20-23. It features a melodic line in the treble and a consistent bass accompaniment.

24

Musical notation for the fifth system of Marupolka, measures 24-27. It continues the piano accompaniment with a steady bass line and chords in the treble.

2

B2

28

32

37

A3

♩ = 131

41

45

B3

49

rit.

Kandlei Heino Sõna. Eva Väljaots erakogu. Salvestatud 29.02.2016. Noodistanud Kaisa Nõges 2022.

Neiu armas, neiu kallis

2'29" ♩ = 116

sõdurilaul

6

E A

6

6

B

10

10

B1

14

14

A1

18

18

B2

22

22

B3

26

2

26 A2

30 B4

34 B5

38 A3

42 B6

46 B7 //

50 A4

54 B8

58 B9 //

62 A5

66 B10

70 B11 //

Kandlel Heino Sõna. Salvestatud 5.02.2015. Kaisa Nõges erakogu. Noodistanud Kaisa Nõges 2015, täpsustanud 2022.

Kas mäletad kevadet õites

Aksel Meoma

2'01" $\text{♩} = 64$

E

10 **A**

1. Kas

18

mä-le-tad ke-va-det õi - tes, aa-sal, kus hää-lit-ses lind. Kas

26

mä-le-tad E-ma-jöel sõi - tes, paa-dis kui saat-sin ma sind.

34 B

Kirg - li-kult tuk-sus mi-nu sü - da ar-mas - tust i-hal-das rind_____

42

öel - da ei jul - ge-nud se - da kal - lim, et ar-mas-tan sind._____

50 B1

Õn-ne le tuk-sus mi-nu sü - da ar - mas-tust i-hal-das rind_____

58 A1

öel - da ei jul - ge-nud se - da kal - lim, et ar-mas-tan sind._____ A1

66

74

82 B2

90

98 B3

Õn - ne-le tuk-sus mi-nu sü - da ar-mas-tust i-hal-das rind_____

106

öel - da ei jul - ge-nud se - da kal - lim, et ar-mas-tan sind._____

114

B4

Õn - ne-le tuk-sus mi-nu sü - da ar-mas-tust i-hal-das rind_____

122

öel - da ei jul - ge-nud se - da kal - lim, et ar-mas-tan sind._____

Kandlel Heino Sõna. Laulavad Anni Vitsberg, Eva Väljaots. Salvestatud 5.12.2013. Kaisa Nõges erakogu. Noodistanud Kaisa Nõges 2015, täpsustanud 2022.

Lisa 4. Heli- ja videosalvestised

Helisalvestised

1. „*Kas mäletad kevadet õites*“ *Heino Sõna esituses Anni ja Eva laulavad 5.12.2013*. 2013. Helisalvestis. Esitajad Heino Sõna, Anni Vitsberg, Eva Väljaots. Kaisa Nõgese salvestus 5. detsembril 2013 Karksi-Nuias. <https://drive.google.com/file/d/1-D16gxxlEPDln9daqgZOTYwnKvGRKjgH/view?usp=sharing>
2. „*Marina*“ *Heino Sõna esituses 12.10.2014 Evalt*. 2014. Helisalvestis. Eva Väljaotsa salvestus 12. oktoobril 2014. <https://drive.google.com/file/d/1F5Vvk95FBj9vYT3j88l2mV7ycXJAQmQh0/view?usp=sharing>
3. „*Marupolka*“ *Heino Sõna esituses ja sõnad 29.02.2016 Evalt*. 2016. Helisalvestis. Eva Väljaotsa salvestus 29. veebruaril 2016. <https://drive.google.com/file/d/1MHv9szABAN2XpV-fXMDZaPbyfvUGdww1/view?usp=sharing>
4. „*Neiu armas, neiu kallis*“ *Heino Sõna esituses 5.02.2015*. 2015. Helisalvestis. Kaisa Nõgese salvestus 5. veebruaril 2015 Vasalemmas. <https://drive.google.com/file/d/1DPpBJgCMDeogB094nKtfs4qf92L68Stx/view?usp=sharing>
5. „*Sügis*“ *ehk „Tule tagasi sa*“ *Heino Sõna esituses enne 2015 Evalt*. 2015. Helisalvestis. Eva Väljaotsa salvestus 6. jaanuaril 2015. <https://drive.google.com/file/d/1x4uJ4yvesD81jhQ7LWi2XD1pi5wQY8M0/view?usp=sharing>

Videosalvestised

1. „*Kur tu teci*“ *Heino Sõna esituses 5.12.2016*. 2016. Videosalvestis. Kaisa Nõgese salvestus 5. detsembril 2016 Vasalemmas. <https://drive.google.com/file/d/1EEJ3UBw99n3NQGbwd5-BByuGUeZdT1n/view?usp=sharing>
2. „*Neiu armas, neiu kallis*“ *Heino Sõna esituses 10.12.2013*. 2013. Videosalvestis. Kaisa Nõgese salvestus 10. detsembril 2013 Karksi-Nuias. https://drive.google.com/file/d/1CA6pOQus0FKmZZFQJ3bcmxHLKd4_4iHd/view?usp=sharing

Summary

The aim of this research “The *kannel* Player Heino Sõna: Musical Activities, Repertoire and Playing Style” was to portray Heino Sõna as a *kannel* player in the context of his time. *Kannel* is a zither-like instrument and according to Hornbostel-Sachs instrument classification, *kannels* are listed in the group of chordophones.

In the course of the work I found answers to the following research questions:

- What was Heino Sõna like as a musician and as a man of his time?
- How did Heino Sõna play the *kannel*, interpret the repertoire and what was his playing style like?

In conducting the research, I used a biographical method, notations of sound recordings, analysis of musical texts, analysis of video and audio recordings, and I also drew on my own experience as a musician. I focused mainly on the solo performance of the *kannel* player Heino Sõna. The research was carried out between February 2013 and August 2022 (with a break between 2020 and 2022). I collected data and recordings about Heino Sõna and conducted interviews with both him and some musicians who knew him. I also visited Sõna to learn traditional playing technique, and on several occasions we performed together on the *kannels* at concerts or traditional dance events. The experience I gained is valuable for making musical notations and analysis, learning to play the instrument in the traditional technique, noticing ornaments and variations and applying them to my own playing style.

On the basis of the material obtained, I made an overview of the life of Heino Sõna and career as a musician, compiled a repertoire table, selected pieces for notation and analysis, described the construction and tuning of his *kannels*, his playing technique and style. In searching for an answer to the first research question, it turned out that Heino Sõna was a musician of great ability, both as a soloist and as a member of an ensemble. His playing was upbeat, precise, danceable and, when necessary, fast, because he was used to playing to dance. He played the tunes at a steady tempo, with a steady, varied melody. At parties, he also often sang to the accompaniment of his *kannel*.

Throughout his life, Sõna played many different instruments but the one closest to his heart was the diatonic *kannel*. He was so skilful and confident that he could play standing up or sitting down, with the instrument on the table or hanging from his neck. He used a picking technique (*noppimistehnika*). He learnt tunes by ear. Heino Sõna's playing style can be recognised by ear by the experienced listeners. The use of ornamentations such as grace notes, *glissandos* and parallel thirds are characteristic of his playing. There is variation, momentum,

danceability, accompaniment with a definite rhythm, 'trilling' (*trillerdamine*) as the musician himself called it, which means using a lot of repetition and tightening the rhythm. Heino Sõna was described as a cheerful, friendly, self-confident person with good organisational skills. He enjoyed performing on a stage and interacting with the audience. He enjoyed making music with other musicians.

The Sõna's repertoire included old tunes he heard from his father and mother, but he adapted to the times and the demands of the modern audience in his choice of tunes. He was in great demand as a musician at parties and birthday celebrations, and performed at competitions for folk musicians, concerts in the Soviet republics, other folk music concerts and traditional dance events. Towards the end of his life, he shared his knowledge and skills with younger musicians as a *kannel* teacher. He has inspired me to continue playing the *kannel* and, following his example, I am incorporating ornamentation into both my *kannel* and harp playing.

The contribution of Heino Sõna lies in preserving and passing on the old traditional technique of playing the *kannel*, as well as adding his own stylistic elements, embellishments and variations. The use of different playing techniques diversifies and enriches the melody. This, in turn, makes the music more expressive and engages the listener. Overall it makes folk music more popular.

In this work, I mainly analysed Heino Sõna's solo playing, but it is worth exploring his playing style in an ensemble or as an accompanist.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kaisa Nõges,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Kandlemängija Heino Sõna: muusikaline tegevus, repertuaar ja stiil”,

mille juhendaja on Žanna Pärtlas,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kaisa Nõges

7.08.2022